

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної
безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра на тему:
**«Динаміка української національної ідентичності під час російсько-
української війни 2014-2025»**

Виконала студентка IV курсу, групи Пл-41,
спеціальності 052 Політологія,
Янюк Аліна Леонідівна

Керівник: доктор політичних наук, професор
Мацієвський Юрій Володимирович

Рецензент— кандидат наук з державного управління,
доцент
Лебедюк Віталій Миколайович

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	12
1.1. Фактори формування та зміни національної ідентичності.	12
1.2. Показники національної ідентичності.....	18
РОЗДІЛ ІІ. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ (ПЕРІОД 2014-2025 РР.)	28
2.1. Суспільні настрої та формування нових орієнтирів національної ідентичності в 2014-2025 рр.	28
2.2. Аналіз показників ідентичності українців під впливом війни.....	46
2.3. Зміни в розумінні українцями їх національної ідентичності в контексті війни.	54
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	70
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Постановка проблеми дослідження. Українська національна ідентичність завжди була складним і багатовимірним явищем, що формувалося під впливом історичних, культурних і політичних чинників. Тривалий період існування України в межах імперій та радянського режиму спричинив амбівалентність національного самоусвідомлення, яка проявлялася у розколі між різними ідентифікаційними моделями. Як зазначає Микола Рябчук¹, українське суспільство тривалий час перебувало в стані дихотомії, балансує між європейським вибором та постколоніальними рудиментами.

Початок російсько-української війни у 2014 році став потужним каталізатором змін у національному самовизначенні. Але повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, коли Росія знову посягнула на суверенітет України, ще більше загострили ці процеси. Війна актуалізувала питання мови, культури, історичної пам'яті та ставлення до радянської спадщини, що спричинило масштабний зсув у суспільних уявленнях про українську ідентичність. Відбулася радикалізація суспільного дискурсу, посилилися процеси деколонізації та дерусифікації, а консолідація української нації стала одним із ключових політичних і культурних трендів.

За останні роки можна спостерігати помітне зміцнення громадянської та національної ідентичності. Якщо раніше в Україні існували регіональні відмінності у ставленні до мови, історії та політичного курсу, то війна значною мірою знівелювала ці відмінності. Українці все більше асоціюють себе з єдиною політичною нацією, незалежно від регіонального походження чи рідної мови. Різко зросла підтримка української мови як основного носія національної ідентичності, а також зміцнилася негативна оцінка російської культури та радянської спадщини.

¹ Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки : монографія. Київ : К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.

Дослідницьке питання:

Які чинники, зумовлені збройним конфліктом в Україні з 2014 року, сприяли трансформації національної ідентичності українців?

Мета дослідження — проаналізувати трансформацію української національної ідентичності в умовах російсько-української війни (2014–2025), визначити ключові чинники, що вплинули на її зміну.

Предмет дослідження — динаміка таких показників ідентичності як вживання мов, історичної пам'яті, ставлення до радянської спадщини, та геополітичні орієнтації.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати головні підходи до пояснення національної ідентичності.
2. Здійснити огляд літератури та праць дослідників, присвячених українській національній ідентичності та її трансформаціям після 2014 року, включаючи як вітчизняні, так і зарубіжні студії.
3. Визначити вихідний стан і основні характеристики національної ідентичності населення України напередодні та на початковому етапі російсько-українського конфлікту (2014–2015 роки).
4. Виявити ключові зміни в орієнтаціях українців у період 2014–2021 років, зокрема щодо громадянської самоідентифікації, мовної поведінки та геополітичних уподобань, на основі даних соціологічних опитувань.
5. Проаналізувати вплив повномасштабного російського вторгнення 2022 року на консолідацію української національної ідентичності, з'ясувати, як змінилися показники національно-громадянської ідентичності після початку великої війни.

Дані та методи

Дані: Емпіричною базою роботи стали результати всеукраїнських соціологічних опитувань та досліджень громадської думки, проведених провідними дослідницькими центрами України у 2014–2025 роках. Зокрема, використано дані Київського міжнародного інституту соціології (KMIS) щодо

показників національно-громадянської ідентичності українців, матеріали Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центру Разумкова про ставлення населення до питань національної єдності, результати проєкту «Хто ми? Портрет українців очима українців» Українського інституту майбутнього, а також інші релевантні соціологічні та аналітичні джерела. Особливе значення має емпіричний компонент, авторське анкетування, проведене серед 112 респондентів віком 17–45 років з 19 регіонів України. Завдяки цьому було зібрано первинні дані щодо самоідентифікації молоді, її ставлення до мови, культури, історичної пам'яті, а також символів національної єдності. Отримані результати дозволили простежити динаміку ідентичності та зіставити її з висновками інших соціологічних досліджень.

Для історичного контексту та порівняння залучено показники попередніх років (наприклад, дані перепису 2001 р., опитувань 2010–2013 рр. тощо). Закони та урядові постанови, що регулюють мовну політику.

Методи дослідження.

Дослідження спирається на поєднання кількісних та якісних методів. В основі – вторинний аналіз кількісних даних соціологічних опитувань, зокрема порівняльний аналіз показників ідентичності (самовизначення, мовні вподобання, ціннісні орієнтири) в динаміці за 2014–2025 роки. Застосовано методи описової статистики для відстеження змін у часі, а також елементи статистичного аналізу (наприклад, зіставлення регіональних вибірок) для перевірки гіпотези про зближення регіонів у питаннях ідентичності.

Теоретичною основою стало порівняння різних підходів до феномену нації та національної ідентичності, що дозволило сформувати концептуальну рамку для інтерпретації емпіричних результатів. Застосування комплексу методів забезпечило достовірність і всебічність отриманих висновків.

Разом із тим, дослідження має певні обмеження. Зокрема, авторське анкетування охоплювало лише молодь віком 17–45 років, що не дозволяє повною мірою репрезентувати позиції інших вікових груп. Вибірка була сформована

через онлайн-опитування, тому певні соціальні категорії — наприклад, мешканці тимчасово окупованих територій або особи без стабільного доступу до інтернету — могли бути недостатньо представлені.

Також варто враховувати, що частина запитань анкетування базувалася на суб'єктивному самоусвідомленні респондентів, що могло вплинути на точність відповідей. Попри це, отримані результати відображають ключові тенденції серед активної частини українського суспільства та дозволяють зробити обґрунтовані висновки про динаміку національної ідентичності в умовах війни.

Огляд літератури

Українська національна ідентичність та її зміни стали об'єктом дослідження багатьох науковців і аналітичних центрів. Станом на 2014 рік існувала значний регіональний поділ ідентичнісних орієнтацій: східні та південні області України історично демонстрували сильніші зв'язки з російським культурним простором, тоді як західні та центральні регіони були більш проукраїнськими за ідентичністю. Революція Гідності 2013–2014 рр. і початок війни на Донбасі стали поворотним моментом, що стимулював інтенсивні дослідження цього феномену, адже національна ідентичність українців почала стрімко змінюватися у бік усвідомлення себе саме «українцями».

Одразу після початку російської агресії постало питання: чи розкололи трагічні події 2014 року українське суспільство, чи навпаки – згуртували його? Видатна українська соціологиня Ірина Бекешкіна у праці про «Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір» (2017)² проаналізувала регіональні особливості змін ідентичності після Майдану. Результати досліджень засвідчили, що, попри очікування глибокого розколу, відбулося зростання загальнонаціональної солідарності: вже у 2015 році

² Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі : регіональний вимір / [О. Гарань, І. Бекешкіна, І. Бураковський, М. Золкіна, Р. Кермач, О. Сидорчук, М. Чабанна ; наук. ред. О. Гарань]. - Київ : Стилос, 2017. - 234 с. URL: <https://salo.li/119103c> (дата звернення: 31.03.2025).

більшість мешканців підконтрольних Україні територій Донбасу ідентифікували себе насамперед як громадяни України.

Наступні соціологічні дослідження громадської думки підтверджують тенденцію консолідації національно-громадянської ідентичності українців. За даними всеукраїнського дослідження «Хто ми? Портрет українців очима українців»³, проведеного у 2021 році Українським інститутом майбутнього, лише 22% опитаних тоді відчували особисту близькість з росіянами – тоді як у 2010 році цей показник сягав 50%.

Такий разючий спад свідчить про поступове дистанціювання українського суспільства від так званого «руського мира» під впливом війни. Водночас зросло почуття єдності і гордості за свою країну: дослідники відзначили, що українці значно підвищили самооцінку нації порівняно з 1990-ми роками та все більше сприймають себе як частину згуртованої політичної нації. Як влучно підсумував Вадим Денисенко⁴, один із авторів проєкту «Хто ми?», українці як нація вже фактично сформувалися, всупереч наративам Путіна про «єдиний народ».

Важливим показником національної ідентичності в Україні традиційно є мовне питання. Після 2014 року спостерігається прискорення утвердження української мови в публічній та приватній сферах. Згідно з аналізом Vox Ukraine⁵, частка громадян, які спілкуються в родинному колі переважно або виключно українською, зросла з 36,8% у 1992 році до 46% у 2019 році.

Підтримка статусу української як єдиної державної значно збільшилася: якщо у 2011 році тільки 48% українців вважали, що українська мова повинна бути єдиною державною, то у 2020 році показник збільшився до 66%. Отже, за

³ Хто ми? Портрет українців очима українців - Український інститут майбутнього. Український інститут майбутнього - Кадровий резерв майбутнього. URL: <https://surl.lu/dhmvvj> (дата звернення: 31.03.2025).

⁴ 22% відчують близькість з росіянами: у Луцьку презентували портрет українців очима українців. Волинські новини. URL: <https://surl.li/gxpzrx> (дата звернення: 31.03.2025).

⁵ Перевошиков К., Степанюк В. Вперед у майбутнє. Позитивні зміни за 30 років незалежності України. VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://surl.li/ubsyzi> (дата звернення: 31.03.2025).

роки війни відбувся зсув суспільних настроїв у бік утвердження української мовно-культурної домінанти, що підсилює національну ідентичність. При цьому дослідження засвідчують, що етнічний чи мовний фактор все менше визначає самоідентифікацію: абсолютна більшість як україномовних, так і російськомовних громадян України зараз передусім ототожнюють себе з українською нацією (у 2022–2024 роках в середньому 81% україномовних і 75% російськомовних респондентів називали себе в першу чергу громадянами України)⁶. Такий рівень національно-громадянської ідентичності свідчить про високий ступінь інтеграції різних мовних спільнот на основі спільної державницької належності.

Узагальнюючи наукові напрацювання та дослідження українських соціологів та політологів, можна констатувати, що в період 2014–2021 рр. відбулася помітна консолідація українського суспільства навколо спільної національної ідентичності. Хоча на початку війни існували побоювання щодо посилення розколів, емпіричні дані демонструють протилежне: зростання частки населення, для якого ідентифікація себе саме як громадянина України стала пріоритетною в усіх регіонах країни. Це створило підґрунтя для формування зрілої політичної нації, об'єднаної не стільки етнічним походженням чи мовою, скільки спільними цінностями, патріотизмом та прагненням жити у незалежній демократичній державі.

Західні дослідники також відзначають зміцнення української ідентичності внаслідок війни, пов'язані з історичною пам'яттю та російською пропагандою. У 2020 році в Лондонській школі економіки (LSE) вийшла доповідь «From “Memory Wars” to a Common Future: Overcoming Polarisation in Ukraine»⁷ під керівництвом Пітера Померанцева та співавторства західних і українських експертів. Головна думка дослідження у тому, що Кремль активно

⁶ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://surl.li/sxcsiy> (дата звернення: 31.03.2025).

⁷ Khromeychuk O. Kremlin memory wars and the search for a unifying Ukrainian national identity. Atlantic Council. URL: <https://surl.li/tqxyph> (date of access: 31.03.2025).

використовував тактику «війни пам'ятей», маніпулюючи історичними суперечками (наприклад, довкола подій Другої світової чи радянської спадщини) для розколу українців. Автори звіту наголошують: простого спростування російських історичних міфів недостатньо; можна мимоволі грати за нав'язаною Кремлем рамкою. Натомість рекомендується формувати конструктивний спільний дискурс пам'яті, який би об'єднував різні регіони України навколо спільного бачення минулого та майбутнього. Щоб подолати внутрішні поділи, Україні потрібен інклюзивний національний наратив, що враховує множинність досвідів, але стверджує єдину політичну спільність на майбутнє.

Показово, що навіть західні науковці визнають: російська агресія дала зворотний ефект – замість зламати українську ідентичність, вона її загартувала. За даними зі статті National Endowment For Democracy “Memory Wars’: Overcoming polarization in Ukraine”⁸, здебільшого, завдяки кремлівській агресії справжнє відчуття української національної єдності сформувалося тепер і в центрі, і на сході країни. Тривалі «війни пам'ятей» не зникли, але українці продемонстрували здатність протистояти інформаційним атакам і консолідуватися перед лицем спільної загрози.

Олеся Хромейчук⁹, дослідниця української діаспори, зауважує, що після 2014 року Україна стала своєрідною «лабораторією» гібридної війни, де випробовуються методи розпалювання внутрішніх чвар, однак попри це українське суспільство поступово виробило імунітет до зовнішніх маніпуляцій і шукає об'єднавчі теми в історії та сучасності. Особливо різючі зміни в самосвідомості сталися після початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року. Соціологічні опитування фіксують безпрецедентне зростання патріотичних настроїв і єдності. За даними КМІС¹⁰, в липні 2022 року 85%

⁸ 'Memory Wars': Overcoming polarization in Ukraine - Democracy Digest. Democracy Digest. URL: <https://is.gd/mHZFlp> (date of access: 31.03.2025)

⁹ Khromeychuk O. Kremlin memory wars and the search for a unifying Ukrainian national identity. Atlantic Council. URL: <https://is.gd/y73LPB> (date of access: 31.03.2025).

¹⁰ Прес-релізи та звіти - Показники національно-громадянської української ідентичності. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://surl.lu/mezvwp> (дата звернення: 28.05.2025).

українців у всіх регіонах країни вважали себе передусім громадянами України. Цей показник є рекордним за всю історію спостережень і демонструє консолідацію навіть тих груп, що раніше могли вагатися у своїй ідентичності. Для порівняння, на Півдні та Сході України цей показник досяг відповідно 80% і 77%, що майже зрівнялося з Заходом (80%) і Центром (82%)¹¹.

Таким чином, регіональні розбіжності щодо самоідентифікації практично нівелювалися на тлі загрози національному існуванню. Фонд «Демократичні ініціативи» у спільному опитуванні з Центром Разумкова (грудень 2024)¹² також підтвердив, що незалежно від мови чи етнічного походження переважна більшість громадян тепер ототожнюють себе з українською політичною нацією. Отже, вторгнення 2022 року, попри всю свою трагічність, згуртувало українців навколо державного прапора так, як не вдалося жодній внутрішній політичній кампанії за попередні десятиліття.

Отже, сучасна література одностайно вказує на виразну динаміку посилення української національної ідентичності в умовах війни. Якщо до 2014 року Україну часто описували як країну з розколотою ідентичністю (умовно «проросійський Схід» і «проукраїнський Захід»), то станом на 2025¹³ рік така схема більше не відповідає дійсності.

Науковці відзначають формування інтегрованої політичної нації, що спирається на громадянську ідентичність: більшість населення усвідомлює спільну приналежність до української держави та поділяє базові патріотичні цінності. Війна стала каталізатором цього процесу, прискоривши відмову від радянських чи радянсько-російських ідентичнісних маркерів і утвердивши нові символи єдності. Водночас література наголошує на важливості подальшої

¹¹ Рябчук А. Дослідження КМІС показує, що 80% українців після 2022 року ідентифікують себе як громадян України. Слово про Слово. URL: <https://is.gd/QO4Ey4> (дата звернення: 01.04.2025).

¹² Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/64VGbK> (дата звернення: 31.03.2025).

¹³ 'Memory Wars': Overcoming polarization in Ukraine - Democracy Digest. Democracy Digest. URL: <https://is.gd/mHZFIp> (date of access: 31.03.2025).

роботи над внутрішньою згуртованістю – зокрема, через вироблення спільного історичного наративу та інклюзивної національної пам'яті, щоб жодні зовнішні впливи більше не змогли посіяти розбрат в українському суспільстві.

Таким чином, досвід 2014–2025 років продемонстрував і науково підтвердив надзвичайну динаміку української національної ідентичності – від уразливої мішені для пропаганди вона перетворилася на джерело стійкості та єдності нації.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Фактори формування та зміни національної ідентичності.

Національна ідентичність є складним соціокультурним феноменом, що відображає усвідомлення спільної приналежності групи людей до нації. Вона охоплює як політичні аспекти (громадянство, лояльність до держави), так і культурні (спільна мова, традиції, цінності) компоненти. Національна ідентичність не є вродженою, а формується в процесі соціалізації та історичного розвитку спільноти¹⁴. *Існують різні підходи до розуміння національної ідентичності: етнічний, громадянський, примордіалістський, модерністський та конструктивістський.*

Етнічне розуміння нації наголошує на первинності спільної культури та походження. Згідно з етнічним підходом, національна ідентичність ґрунтується на етнічній спільноті – тобто спільності кровного походження, історичної пам'яті, мови, звичаїв та традицій. Прихильники цього погляду вважають, що саме такі етнічні спільноти стають підґрунтям націй. Британський дослідник питань нації та націоналізму, Ентоні Сміт¹⁵ підкреслював тяглість між давніми етнічними групами та сучасними націями. Нація успадковує від етнічної спільноти ім'я, пам'ять про спільне минуле, елементи культури, прив'язаність до певної території та почуття солідарності, але доповнює їх політичними атрибутами – спільними правами та обов'язками громадян, економічною єдністю тощо¹⁶. Таким чином, етнічний підхід акцентує культурно-родове підґрунтя нації: національна ідентичність формується навколо усвідомлення спільної кровно-культурної спадщини.

¹⁴ Anderson B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. – London: Verso, 1983, p. 6; Tajfel H. *Human Groups and Social Categories*. – Cambridge: CUP, 1981, p. 255.

¹⁵ Smith A. *National Identity*. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – P. 20–21

¹⁶ Smith A. *National Identity*. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – P. 20–21

Громадянська нація визначається передусім спільними політичними цінностями, територією та громадянством, а не етнічним походженням. В цьому підході національна ідентичність формується через приналежність до політичної спільноти – держави, і є радше питанням свідомого вибору та лояльності, ніж етнокультурного коріння¹⁷. Класичний виклад цієї ідеї дав відомий французький філософ Ернест Ренан, назвавши націю «щоденним плебісцитом», актом колективної волі жити разом¹⁸. Отже, громадянська концепція наголошує, що нація – це спільнота рівноправних громадян, об'єднаних спільними політико-правовими інститутами та патріотичними почуттями, незалежно від етнічного походження.

Наприклад, в Україні традиційно співіснують обидва виміри: з одного боку, наратив про українців як етнокультурну спільноту (мову, культуру, етнічне коріння), а з іншого – поняття політичної української нації, що включає всіх громадян України незалежно від етнічного походження. Показовим є те, що останніми роками відбувається зрушення від етнічного розуміння до громадянського: дедалі більше людей ідентифікують себе українцями за громадянством, навіть якщо мають змішане етнічне походження чи раніше вважали рідною іншу мову¹⁹.

Примордіалізм розглядає національну ідентичність як даність, що впливає з природних, «споконвічних» зв'язків. Американський політолог Кліфорд Гірц описував такі зв'язки як «примордіальні прив'язаності», що сприймаються людьми як необумовлені вибором, дані від народження (мовою батьків, місцем народження, вірою предків)²⁰.

¹⁷ Майборода О. Нації етнічні і політичні: оманливе розрізнення. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://surl.li/oytiaw> (дата звернення: 05.06.2025).

¹⁸ Renan, qu'est-ce qu'une nation ?, MJP. Digithèque de Matériaux juridiques et politiques. URL: <https://salo.li/8054A7A> (date of access: 05.04.2025).

¹⁹ Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 05.04.2025).

²⁰ Geertz C. The Interpretation of Cultures. – New York: Basic Books, 1973. – P. 259–261

На протилежному полюсі від примордіалізму знаходяться модерністські теорії нації. Дослідники модерністського напрямку, такі як Ернест Геллнер та Бенедикт Андерсон, вважають нації творіннями новітньої доби, зумовленими потребами модерного суспільства. Геллнер зауважив, що «націоналізм не пробуджує націю до самосвідомості: він вигадує нації там, де їх не існує»²¹.

Близьким до модернізму є конструктивістський погляд, який теж виходить з ідеї, що нації та ідентичності конструюються соціально. Однак конструктивісти роблять акцент на політичних процесах конструювання ідентичності. На відміну від модерністів, які наголошують на структурних факторах (економіка, індустріалізація), конструктивісти більше уваги приділяють ролі еліт, державної політики, медіа і суспільного дискурсу у творенні образу нації.

Конструктивістський підхід часто підкреслює роль політичної влади і медіа у формуванні ідентичності: еліти можуть інструментально посилювати чи послаблювати певні ідентичності задля мобілізації населення (звертатися до національних почуттів під час виборів або конфліктів).

Для сучасної України питання співвідношення етнічного та громадянського розуміння нації є надзвичайно актуальним. Українське суспільство історично неоднорідне: окрім титульного етносу українців, в ньому є й інші етнічні групи (росіяни, білоруси, кримські татари, євреї тощо), а також значні мовно-культурні відмінності між регіонами. Після здобуття незалежності у 1991 році державна політика та інтелектуальна думка України поступово рухалися від етноцентричного бачення нації до концепції політичної нації, аби об'єднати всіх громадян країни незалежно від їхнього етнічного походження.

У рамках цього дослідження я обрала основним теоретичним підходом саме громадянський підхід до національної ідентичності. Це означає, що я розглядаю українську націю передусім як спільноту громадян, об'єднаних політико-правовими зв'язками, спільним публічним простором і відповідальністю за спільну державну долю. Такий підхід видається найбільш

²¹ Gellner E. Nations and Nationalism. – Oxford: Blackwell, 1983. – P. 48–49.

доречним з огляду на сучасні українські реалії. По-перше, він дозволяє врахувати багатокультурність і багатомовність українського суспільства, не виключаючи жодну групу з національної спільноти. По-друге, громадянська концепція допомагає пояснити процеси консолідації українців під час новітніх випробувань – зокрема, Революції Гідності 2013–2014 рр. та подальшої війни – коли на перший план вийшли саме цінності свободи, гідності, незалежності та лояльності до держави, а не суто етнічні критерії. Саме ці цінності стали об'єднавчими для людей різного походження, і це підтверджує доцільність акценту на громадянській ідентичності. По-третє, обраний підхід узгоджується з напрямком державної політики України, що останніми роками офіційно декларує становлення єдиної національної ідентичності на засадах громадянської спільноти як чинник національної безпеки. Отже, далі в роботі, розглядаючи чинники формування та зміни української національної ідентичності, я оцінюватиму їх передусім крізь призму концепції політичної нації.

Національна ідентичність формується під впливом комплексу різноманітних чинників – історичних, культурних, соціальних, політичних та міжнародних. *Національна мова* традиційно вважається чи не найважливішим маркером нації, особливо в етнічних концепціях. Спільна мова об'єднує носіїв у єдиний інформаційний та емоційний простір, робить можливим безпосереднє спілкування і передачу культурного спадку.

Мова часто наділяється символічним статусом «душі нації», і її захист чи відродження стає пріоритетом націєтворення. В Україні питання мови є центральним для ідентичності: українська мова історично виступала носієм національної культури, а у періоди русифікації – і символом опору. Зміна мовних практик населення може вести до зміни ідентичності. Після 2014 і особливо після 2022 року значна частка громадян переключилася з російської на українську мову в побуті, що відображає посилення ототожнення себе саме з українською нацією.

За даними дослідження В.Кулика²² (кінець 2022 р.), частка українців, які спілкуються переважно українською, різко зросла, а російськомовних – істотно зменшилася; навіть у традиційно російськомовних регіонах більшість тепер ідентифікують себе з українською мовою і нацією. Таким чином, мовний фактор залишається дієвим індикатором та інструментом консолідації нації.

Спільна віра об'єднує людей ритуалами і цінностями, а національні святині стають частиною культурного канону. Водночас, у світі роль релігії як фактора ідентичності зменшилася, поступившись місцем ідеологіям. В українському випадку останніх років можна згадати здобуття Православною Церквою України автокефалії (Томос, 2019) – подію, що мала не тільки релігійне, а й державницько-ідентичнісне значення, підкріплюючи самостійність української нації і відмежування від «руського міра». Отже, релігія як елемент культури часто зміцнює відчуття спільності, хоча її значення варіюється залежно від впливу церкви у державі.

Колективна пам'ять про минуле – ще один фундаментальний чинник національної ідентичності. Те, як суспільство інтерпретує свою історію, яких героїв шанує, які події вважає визначальними, формує національний наратив – спільну «історію про себе». У випадку України питання історичної пам'яті особливо гостре, адже українці мають складну історію, що включає періоди бездержавності, перебування у складі різних імперій, репресії тоталітарного режиму та боротьбу за незалежність. Державна політика пам'яті в Україні зосереджена на утвердженні власне українського бачення історії – прикладом є закони про декомунізацію, перейменування топонімів, встановлення пам'ятних дат і меморіалів. Через ці кроки відбувається зміна ідентичності: люди поступово відмовляються від ототожнення себе з радянським минулим, дедалі більше ототожнюючись з українською національною спільнотою, історично окремішньою від Росії.

²² Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч.

URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 05.04.2025).

Варто зазначити, що історична пам'ять може бути полем боротьби різних ідентичнісних проектів: приміром, проросійські сили в Україні просували ностальгію за радянським минулим чи «спільну» російсько-українську історичну спадщину, тоді як проукраїнські – акцентували на власному національному шляху. Отже, трансформація національної ідентичності значною мірою залежить від того, який історичний наратив домінує у суспільстві.

Дослідження В. Кулика²³ кінця 2022 р. засвідчило, що частка громадян, які ідентифікують себе насамперед українцями, сягнула рекордних показників (понад 90%); навіть ті, хто раніше вагався між подвійною ідентичністю, нині схилиються до однозначно української. Війна стимулювала зміну критеріїв національної ідентифікації: якщо раніше багато хто вважав національність «успадкованою від батьків», то тепер значно більше людей обирають визначення «за країною, в якій живу» або «за патріотичним почуттям». Це свідчить про перехід до більш громадянського розуміння нації під впливом війни.

Україна знаходиться між різними цивілізаційними просторами – європейським та пострадянським – що впливає на вибір ідентичнісного вектора. Європейська інтеграція пропонує модель нації як частини великої європейської родини, заснованої на спільних демократичних цінностях; натомість російська геополітична присутність довгий час нав'язувала українцям ідентичність як «малоросів», складової частини «руського мира». Тому зовнішня підтримка української незалежності, перспективи членства в ЄС, контакти з Заходом – усе це сприяє утвердженню в українській ідентичності європейського компонента. З іншого боку, глобалізація ставить і виклики: відкритість світу може розмивати деякі традиційні елементи національної культури, змушує конкурувати українську ідентичність із привабливими наднаціональними ідентичностями. Проте в цілому, для України останніх десятиліть зовнішній фактор грав радше роль каталізатора національної самоідентифікації.

²³ Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч.
URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 05.04.2025).

Отже, національна ідентичність є динамічним феноменом, чутливим до впливу різних чинників. Український випадок це яскраво підтверджує. Історичні обставини (відродження державності, пережиті трагедії та перемоги), культурно-мовні процеси (відновлення української мови і культури після років русифікації), розвиток громадянського суспільства і спільних цінностей, і фактор збройного конфлікту – все це сплелось у складний процес формування сучасної української національної ідентичності. Зміни, що відбулися за останні десять років, демонструють: національна єдність українців зміцніла на ґрунті спільної боротьби та солідарності.

1.2. Показники національної ідентичності.

Національна ідентичність – це усвідомлення приналежності індивіда до певної нації, що об'єднує людей спільним баченням свого минулого, сучасного та майбутнього. Бенедикт Андерсон підкреслював²⁴, що нація уявляється обмеженою та суверенною спільнотою громадян. Відповідно, національна ідентичність базується на ряді критеріїв, які забезпечують цю уявлену єдність.

Дослідники виокремлюють²⁵ ключові критерії національної ідентичності: мову, спільні історичні пам'яті і територію, політико-громадянську спільність (громадянство, лояльність до держави), а також систему символів і цінностей, що поділяє нація. Не менш важливим є емоційно-психологічний вимір: почуття солідарності, патріотична гордість, емпатія до співвітчизників. Етнокультурні чинники охоплюють спільність етнічного походження, традицій, віри та способу життя, які історично склалися у даної спільноти. Етнічна культура забезпечує тяглість поколінь і неповторність національного характеру.

Етнічна тяглість залишається важливим критерієм самовизначення – навіть у новітніх опитуваннях значна частина українців трактувала

²⁴ Андерсон Б. Уявлені спільноти міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з Англ. В. Морозов. 2-ге вид. Київ :Критика, 2001.276 с. URL: <https://surli.lu/qygogv> (дата звернення: 01.06.2025).

²⁵ Білоус О. Українська національна ідентичність у контексті російської інформаційно-психологічної агресії. ELARTU – Інституційний репозитарій ТНТУ імені Івана Пулюя: Домівка. URL: <https://surli.cc/vtianw> (дата звернення: 19.05.2025).

національність як спадкову категорію. У 2017 р. близько 68% респондентів вважали²⁶, що свою національність вони “успадкували” від батьків. Втім, останніми роками вплив етнічного критерію дещо зменшується на користь інших чинників, про що свідчить український досвід. Виокремлю ті показники, за якими я буду далі досліджувати динаміку зміни ідентичності:

- мовна самоідентифікація;
- колективна історична пам'ять;
- геополітична орієнтація;
- громадянська ідентичність;
- емоційно-психологічна складова;
- символічна належність;
- ідентичність через досвід війни;

Для України мовне питання історично було і є чутливим критерієм ідентичності. У період бездержавності українська нація існувала переважно як етнокультурна спільнота, але русифікаторська політика імперій та СРСР призвела до розриву між етнічним походженням і мовною поведінкою: значна частина етнічних українців перейшла на російську мову у повсякденні.

Як зазначає Володимир Кулик²⁷, за умов відсутності власної держави українська ідентичність була головно етнокультурною, проте радянська влада спричинила ситуацію, коли етнічне самоусвідомлення не відповідало мовній практиці. Після відновлення незалежності²⁸ у 1991 р. держава почала відроджувати статус української мови (як єдиної державної) та заохочувати її

²⁶ Кулик В. Нарешті майже всі стали українцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. Texty.org.ua - статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://is.gd/qa2muK> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁷ Кулик В. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України / В. М. Кулик // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2014. - Вип. 4-5 .С. 156-171. URL: <https://surl.li/alugmq>

²⁸ Кулик В. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2014. - Вип. 4-5 .С. 156-171. URL: <https://surl.li/alugmq>

вживання, що стимулювало поступове зближення мовного і громадянського вимірів ідентичності. Сьогодні українська мова є одним з центральних символів нації. Події російсько-української війни посилили роль мови: частка громадян, які вживають українську в повсякденні, різко зросла, а частка російськомовних – помітно знизилась. Згідно з опитуванням наприкінці 2022 року²⁹, результати показано на рисунку (1.2.1) тільки українською мовою спілкуються вже 41% населення (ще 17% – переважно українською), тоді як лише російською – лише 6% (ще 9% – переважно російською).

Рисунок 1.2.1. «Мовні практики населення України наприкінці 2022 року». Джерело: Кулик, 2022

За п'ять років війни відбулося статистичне “перекодування” багатьох громадян: люди, для яких раніше рідною була російська, тепер ототожнюють себе з українськомовним простором, оскільки це сприймається як складова патріотизму. Втім, попри утвердження української мови, багатоетнічність залишається частиною української ідентичності: для належності до політичної

²⁹ Кулик В. Нарешті майже всі стали українцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. Texty.org.ua - статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://is.gd/qa2muK> (дата звернення: 20.05.2025).

нації достатньо визнавати Україну Батьківщиною, навіть якщо в сім'ї традиційно говорили іншою мовою. Таким чином, мовний критерій в Україні зараз виконує радше символічно об'єднавчу функцію: знання і повага до української мови стали ознакою лояльності нації, хоча сама нація залишається відкритою для різномовних груп.

Спільна історична пам'ять – один з найважливіших цементуючих чинників нації. Національні спільноти формуються навколо наративу про спільне минуле: походження від спільних предків, героїчні перемоги і трагедії, що пережиті разом, видатні діячі, якими пишається нація. За теоріями націотворення³⁰, колективні міфи та історичні спогади відрізняють одну націю від іншої і живлять почуття єдності. Історія, закріплена у свідомості через освіту, літературу, пам'ятники та свята, формує образ нації як історичного колективу, що продовжується від минулих поколінь до майбутніх.

Громадянський критерій визначення нації робить акцент не на етнічному походженні, а на належності до політичної спільноти, добровільній участі у ній. У академічній літературі часто протиставляють етнічну та громадянську моделі нації. Роджер Брубейкер³¹ зауважує, що ці моделі – радше ідеальні типи, а реальні нації поєднують обидва елементи, проте в різних пропорціях. Він пропонує трактувати націю не як даність, а як політико-соціальну практику: національна єдність формується через політичні дискурси, дії держави та самоідентифікацію громадян. Таким чином, громадянський критерій означає, що національною може стати будь-яка людина незалежно від етно-культурного походження – достатньо прийняти громадянство, закони і цінності певної держави.

Особливо сильно громадянський критерій проявився під час Революції Гідності 2014 р., коли люди різного етнічного походження об'єдналися у

³⁰Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / В. Войналович та ін. Київ : К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.

³¹Роджерс Брубейкер: Мова, релігія та політика відмінностей. Всеукраїнський соціологічний часопис "СВОС". URL: <https://salo.li/68008fa> (дата звернення: 20.05.2025).

протесті проти авторитарної влади та на підтримку європейського курсу. Це засвідчило, що для української ідентичності спільні цінності свободи і гідності важать більше, ніж “кров і ґрунт”³². За висловом В. Кулика, після 2014 року українці, які раніше почувалися невизначено, “не лише відчули себе значно більш українцями, але й стали активнішими у громадянському суспільстві”³³.

Опитування³⁴ в прифронтових регіонах 2022–2023 рр. показують, що переважна більшість їх мешканців (у тому числі російськомовних) вважають лояльність до України, незалежно від мови чи етнічного походження, головною ознакою “доброго громадянина”. За даними дослідження³⁵, 96% респондентів погодились, що хорошим громадянином є той, хто залишається відданим Україні незалежно від етнічних чи мовних ознак. Це свідчить про надзвичайне зміцнення громадянської ідентичності: національна спільнота мислиться як єдність громадян-патріотів.

Символічний критерій є дуже важливим, адже через символи абстрактна спільнота “нації” стає видимою та емоційно відчутною для людей. Прапор, наприклад, уособлює усю країну; державний гімн, виконуваний хором, дає кожному відчутти себе частиною великого «ми». Бенедикт Андерсон³⁶ звертав увагу на глибоку спорідненість націоналістичної уяви з релігійною: національні ритуали (шанування могили Невідомого солдата, військові паради, святкування дня незалежності) часто набувають майже сакрального значення. Через символи і ритуали нація утверджує свою єдність у будні і свята, закріплює ключові міфи

³³ Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. Problems of Post-Communism. 2023. P. 1–13. URL: <https://surli.cc/tmktfe> (date of access: 10.06.2025).

³⁴ Korostelina K., Toal G. The Dynamics of Identity in Ukrainians Living at the Front. Wilson Center. URL: <https://salol.i/8c65dcc> (date of access: 21.05.2025).

³⁵ Korostelina K., Toal G. The Dynamics of Identity in Ukrainians Living at the Front. Wilson Center. URL: <https://salol.i/8c65dcc> (date of access: 21.05.2025).

³⁶ Андерсон Б. Уявлені спільноти міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з Англ. В. Морозов. 2-ге вид. Київ :Критика, 2001.276 с. URL: <https://surli.lu/qygogv> (дата звернення: 01.06.2025).

Йдеться про національну систему цінностей³⁷, що включає уявлення про добро і зло в історичному досвіді, про бажаний суспільний устрій, про роль своєї нації у світі. В сучасному світі для більшості націй важливою цінністю стала демократія, права людини, добробут; для інших – традиційність, релігійність тощо. Україна після здобуття незалежності пережила переорієнтацію ціннісних акцентів: від радянських колективістичних та імперських міфів – до власного наративу, в основі якого лежать ідеї свободи, гідності та європейської інтеграції.

Революція Гідності 2014 р. безпосередньо апелювала до європейських цінностей і прав людини як до фундаменту української ідентичності, альтернативної до авторитарно-олігархічної моделі, що її уособлював режим Януковича. Відтоді в суспільній свідомості утвердилося уявлення про Україну як “європейську націю” – спільноту, що поділяє європейські демократичні цінності. Це стало частиною національної ідеї і відрізнило українську ідентичність від російської (остання почала асоціюватися з несвободою та агресією). Війна 2014–2025 рр. ще більше підсилила цей ціннісний розрив: боротьба України проти російської агресії розглядається не лише як захист території, а і як захист цінностей свободи, права на самобутність свого народу. Таким чином, символічно-ціннісний критерій став визначальним у міжнародному образі України: світова спільнота підтримує Україну як носія універсальних цінностей свободи, що ще більше утверджує українців у власній національній самоповазі.

Емоційний критерій означає, що людина відчуває себе частиною нації, емоційно прив’язана до неї, готова поділяти спільну долю з народом. Національна ідентичність часто пробуджує глибокі почуття любові (батьківщина як родина) або болю за втрати нації, гордості за її досягнення. Як писав Бенедикт

³⁷Henke N. Identity and Nation-Building in Ukraine: Reconciliation of Identities from a Conflict Prevention Perspective. The European Centre for Minority Issues (ECMI). URL: <https://surli.cc/abasty> (date of access: 21.05.2025).

Андерсон³⁸, саме уявлення про націю як про велику братерську спільноту спонукає людей жертвувати собою заради неї, “бо саме це братерство робить можливим, щоб стільки мільйонів людей готові були вмирати за такі обмежені уявлення”.

Емоційна єдність особливо проявляється у переломні моменти – війни, кризи, революції, коли особисті інтереси відходять на другий план перед лицем спільного випробування.

Психологічний вимір національної ідентичності включає самоідентифікацію (відповідь на питання “хто я?” – українець, поляк, француз тощо) і оцінку “своєї” групи (національна гордість чи, навпаки, зневіра). Цей внутрішній вибір іноді буває складним, особливо для людей зі змішаним походженням або в мультикультурних суспільствах. Проте в Україні останнім часом спостерігається підйом патріотичних почуттів та ототожнення себе саме з українською нацією. За даними соціологічних опитувань³⁹, частка громадян, які відчують гордість за своє українське громадянство, досягла рекордних показників після початку повномасштабної війни – люди відчують єдність і гордість, незалежно від регіону чи мови спілкування (соціологи відзначають небувалу згуртованість у спротиві агресору). Емоційна солідарність виявляється і в масових волонтерських рухах, і в гуманітарній допомозі, і в спільному вшануванні загиблих героїв. Таким чином, психологічно-емоційний критерій є інтегральним: він поєднує всі інші (культурні, політичні, ціннісні) на рівні особистих переживань і мотивує індивіда свідомо належати до нації.

На рівні масової свідомості відбулося зміщення кордонів ідентичності: як зазначає В. Кулик⁴⁰, головна розмежувальна лінія, що раніше проходила умовно між проукраїнським Заходом і проросійським Сходом, після 2014 змістилася на

³⁸ Що таке релігійна ідентичність?. LibreTexts - Ukrayinska. URL: <https://sal0.li/Fc23bc3> (дата звернення: 21.05.2025).

³⁹ Korostelina K., Toal G. The Dynamics of Identity in Ukrainians Living at the Front. Wilson Center. URL: <https://sal0.li/8c65dcc> (date of access: 21.05.2025).

⁴⁰ Kulyk V. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the W. Economics and Finance Research | IDEAS/RePEc. URL: <https://sal0.li/1E490c1> (date of access: 21.05.2025).

Донбас – решта України значно більш однотайно консолідувалася в проукраїнській ідентичності.

Національна ідентичність стала більш виразною у порівнянні з локальними чи радянськими ідентичностями⁴¹; водночас змінилося її наповнення: зросло відчуження від Росії та поширення проукраїнського патріотизму навіть серед російськомовних громадян. Від 2014 р. спостерігається також поступове збільшення частки населення, що називає себе тільки українцями за національністю (навіть особи змішаного походження, які раніше декларували “російську” національність, почали схилитися до української). Проте до 2022 р. значна частина людей ще ототожнювала національність з етнічним походженням.

Війна призвела до різкого зростання ролі громадянського та емоційного критеріїв: практично все населення в межах, підконтрольних уряду, об’єдналося навколо підтримки держави у війні. Результати опитування⁴² кінця 2022 р. зображені на рисунку 1.2.2 показало історичний зсув у самосвідомості зменшення частки українців, які вважають свою національність успадкованою — з 68% у 2017 до 48% у 2022. Та зростання частки, які ототожнюють себе з громадянською національністю — з 24% до 36%.

⁴¹Kulyk V. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the W. Economics and Finance Research | IDEAS/RePEc. URL: <https://sal0.li/96056e5> (date of access: 21.05.2025).

⁴² ⁴² Кулик В. Нарешті майже всі стали українцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. Texty.org.ua - статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://sal0.li/f50fb68> (дата звернення: 21.05.2025).

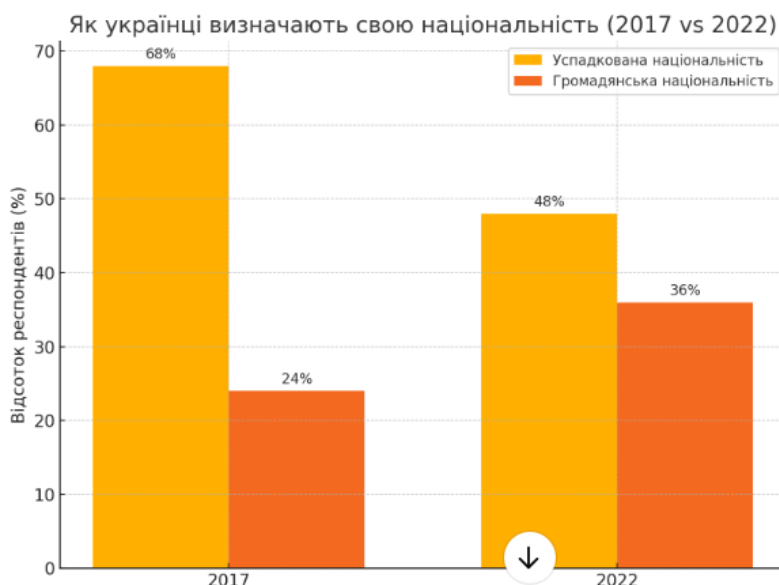

Рис.1.2.2 Як українці визначають свою національність (2017 vs 2018). Джерело: Кулик, 2022

Тобто люди дедалі частіше називають себе українцями не за етнічним походженням, а тому що живуть в Україні і поділяють її долю, переносячи громадянську ідентичність на традиційно етнічну категорію “національність”. Це фактично утворює перемогу громадянського принципу: нація в очах більшості – політична спільнота українських громадян. Володимир Кулик відзначає⁴³, що поняття національності більше не сприймається як суто етнічне; сьогодні це етнонаціональна ідентичність, яка поєднує етнічне і громадянське з перевагою останнього.

Глобалізація ж проявляється для України передусім через тісніші контакти з Європою. Після здобуття Україною статусу кандидата в ЄС (2022) українці все більше ототожнюють себе не лише як окрема нація, а і як частина європейської спільноти. Опитування у прифронтових областях виявило⁴⁴, що за рік війни ідентифікація респондентів як «європейців» зросла з 56% до 67%. Це свідчить

⁴³ Кулик В. Нарешті майже всі стали українцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. Texty.org.ua - статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://salo.li/f50fb68> (дата звернення: 21.05.2025).

⁴⁴ Korostelina K., Toal G. The Dynamics of Identity in Ukrainians Living at the Front. Wilson Center. URL: <https://salo.li/8c65dcc> (date of access: 21.05.2025).

про формування багаторівневої ідентичності: національна ідентичність не зникає в глобальному світі, а доповнюється наднаціональними рівнями при збереженні міцного національного ядра.

Національна ідентичність – це складне явище, на яке впливають різні фактори: культура, мова, історія, географія, політика, символи та емоції. Важливість цих факторів може змінюватися через зовнішні обставини, такі як революції, війни чи міграція.

У період 2014–2025 років українська національна ідентичність зазнала значних змін. Якщо раніше вона була досить різномірною залежно від регіону, то після подій Революції Гідності, війни на сході та масових переміщень населення вона стала більш єдиною. Люди почали більше відчувати себе частиною спільної української нації, де важливі громадянські цінності та взаємна підтримка.

РОЗДІЛ II. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ (ПЕРІОД 2014-2025 РР.)

2.1. Суспільні настрої та формування нових орієнтирів національної ідентичності в 2014-2025 рр.

Після Революції Гідності та початку російської агресії на Донбасі відбувся вирішальний етап у формуванні української національної ідентичності. Євромайдан 2013–2014 років закріпив у суспільній свідомості ідеали свободи та гідності, а анексія Криму та війна на Сході спричинили небувалу єдність українців у відповідь на зовнішню загрозу. Соціологічні дані⁴⁵ фіксують різке зростання патріотизму. На рисунку 2.1.3 показано результати опитування.

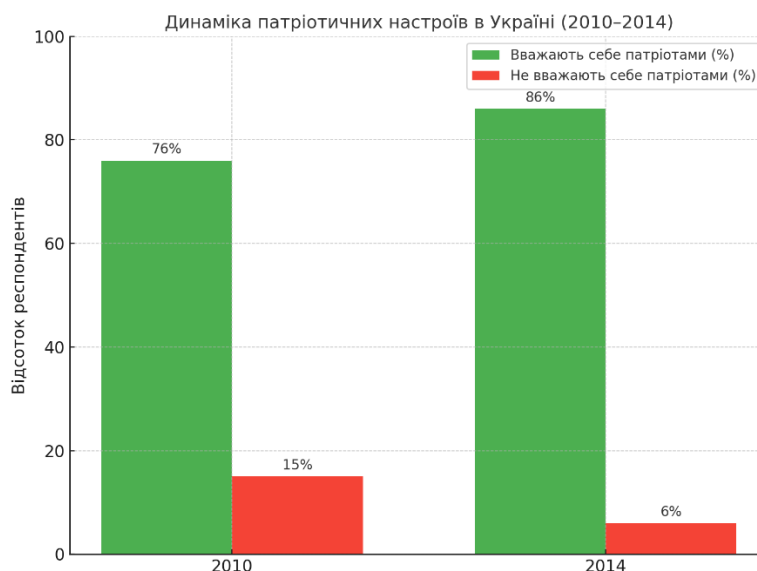

Рисунок 2.1.3 Динаміка патріотичних настроїв (2010-2014). Джерело: Соціологічна група «Рейтинг» та Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2014

У 2010 році 76% українців вважали себе патріотами, 15% — ні, а у 2014 році вже 86% вважали себе патріотами, а лише 6% — ні. Відповідно зменшилася частка тих, хто не відчував патріотизму (з 15% у 2010 р. до лише

⁴⁵86% українців вважають себе патріотами своєї країни - Соціологічна група "Рейтинг". Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salon.li/620fB2E> (дата звернення: 21.05.2025).

6% у 2014 р.). Одночасно зросла гордість за державні символи та атрибути⁴⁶.

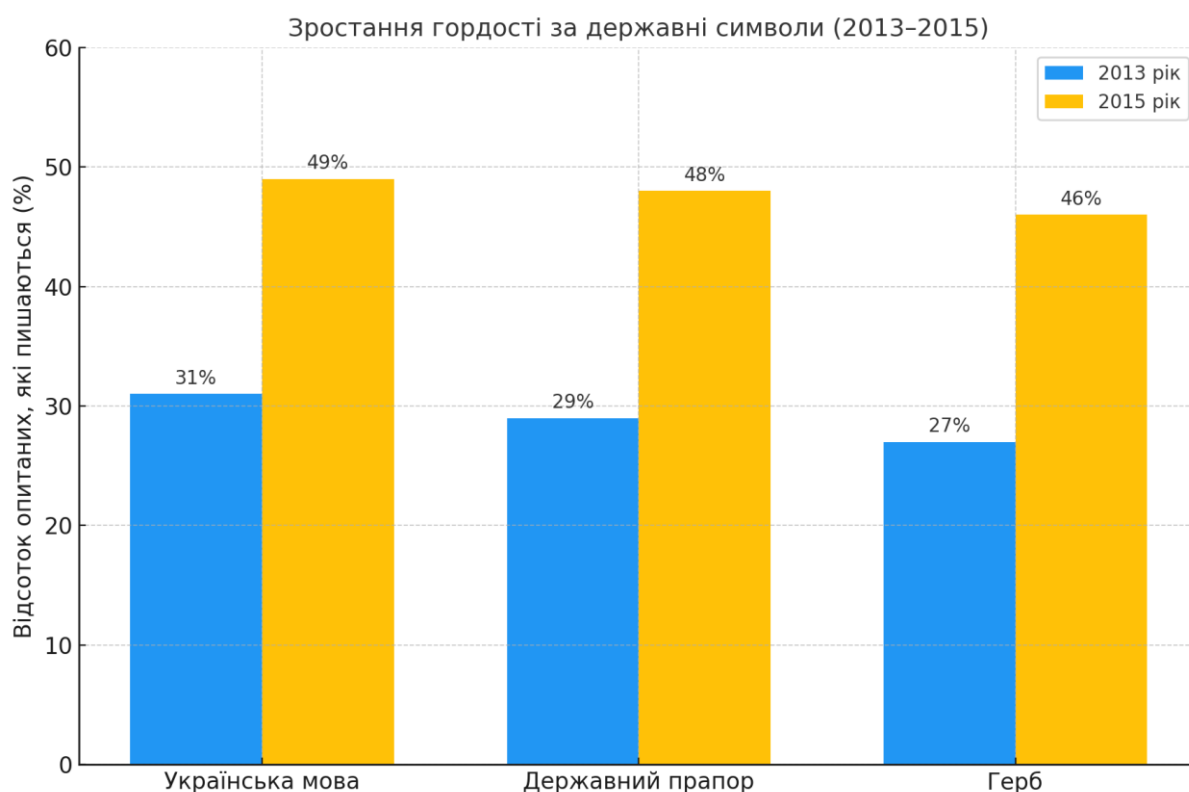

Рисунок 2.1.4 Зростання гордості за державні символи (2013–2015). Джерело: Поліщук, 2024

Якщо у 2013 р. лише 31% українців пишалися українською мовою як державною, то у 2015 р. таких було вже майже 49%; гордість за Державний прапор піднялася з 29% до 48%, за Герб – з 27% до 46%. Це свідчило про якісну зміну самосвідомості громадян під впливом подій 2014 року. Не менш показовим є і зростання громадянської ідентичності. Після Майдану дедалі більше людей почали усвідомлювати себе насамперед громадянами України, а не лише мешканцями свого регіону чи представниками окремої етнічної групи. За даними багаторічного дослідження КМІС⁴⁷, чітко прослідковується динаміка (на рис.

⁴⁶ Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://salو.li/02e3EeA> (дата звернення: 21.05.2025).

⁴⁷ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salو.li/A3B4Fd0> (дата звернення: 21.05.2025).

2.1.5) збільшення частки українців, які ідентифікували себе насамперед українцями.

Рисунок 2.1.5 Динаміка зміни ідентифікації українців за національністю (1992-2024).

Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2024

На початку 2000-х лише близько 40% українців ідентифікували себе передусім як громадяни України, то в 2010–2013 рр. цей показник становив уже в середньому 51%. Після 2014 р. частка такої загальнонаціональної ідентифікації ще більше зросла і до 2021 р. перевищила 60%, а після початку великої війни сягнула рекордних значень. Отже, події Майдану та перші роки війни дали поштовх формуванню української політичної нації – спільноти громадян, об'єднаних спільними цінностями та лояльністю до держави, незалежно від мовно-етнічних відмінностей. Показово, що навіть жителі традиційно більш проросійсько налаштованих регіонів відчули цю трансформацію. Опитування 2015 р.⁴⁸ зафіксували, що 76% мешканців Сходу та 66% Півдня підтримали б проголошення Незалежності, якби референдум відбувся знов. В 2014–2015 рр. спостерігалось істотне підвищення рівня національної єдності та усвідомлення

⁴⁸ 86% українців вважають себе патріотами своєї країни - Соціологічна група "Рейтинг". Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salon.li/620fB2E> (дата звернення: 21.05.2025).

спільної долі, закладено міцний фундамент для подальшої консолідації українського суспільства.

У наступні роки процес консолідації української нації поступово зміцнювався, хоча й без таких драматичних стрибків, як у 2014–2015 рр. Суспільні настрої залишалися патріотичними: більшість громадян стабільно заявляли про свою любов до Батьківщини і готовність її захищати. Наприклад, у 2019 р. 83% українців⁴⁹ називали себе патріотами. Відзначалося також поступове згуртування навколо української мови та культури як важливих маркерів ідентичності. Цей процес активно підтримувався державною політикою: запровадження мовних квот на телебаченні та радіо, а також ухвалення Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2019 році сприяли зростанню престижу української мови в публічному просторі.

Внаслідок цього поступово змінювалося й суспільне ставлення до статусу російської мови. Якщо раніше чимало громадян допускали двомовність на державному рівні, то наприкінці десятиліття ця позиція стала менш популярною. За даними КМІС⁵⁰, лише 3% українців у 2021 р. вважали, що російська має отримати статус другої державної мови, тоді як переважна більшість наполягала на особливому статусі української.

⁴⁹ Динаміка патріотичних настроїв українців: серпень 2019. Захищена сторінка. URL: <https://salo.li/221A047> (дата звернення: 21.05.2025).

⁵⁰ Прес-релізи та звіти - Динаміка ставлення до статусу російської мови в Україні. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://salo.li/27bA140> (дата звернення: 21.05.2025).

Суттєві зміни відбувалися і в сприйнятті суспільством Росії. Попри триваючу з 2014 р. неоголошену війну на Донбасі, до 2019–2021 рр. певна частка українців усе ще розрізняла ставлення до російського народу та російської влади. Результати опитування кінця 2021 р.⁵¹(на рис.2.1.6) показували, що більшість українців тоді все ще приязно ставились до простих росіян.

Рисунок 2.1.6 Динаміка ставлення українців до росіян (2013–2021).

Джерело: КМІС, 2021

За оцінками КМІС 76% українців декларували добре ставлення до росіян як народу. Водночас кількість тих, хто позитивно ставився саме до держави РФ, поступово знижувалася. А у 2013 р. сумарно близько 82% українців мали позитивне ставлення до Росії (як країни). Але після 2014 р. цей показник впав і коливався на рівні 40–50%⁵². Напередодні великого вторгнення ще зберігався “стабільний відсоток біля 40%” тих, хто позитивно сприймав Росію, переважно через родинні зв’язки та недовіру в реальність загрози. Тобто до початку 2022 р.

⁵¹ Прес-релізи та звіти - Ставлення українців до Росії і росіян. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://salo.li/3E9F266> (дата звернення: 21.05.2025).

⁵² Прищак В. 40% українців досі позитивно ставляться до Росії і не вірять, що вона нападе, – соціолог. ГЛАВКОМ. URL: <https://salo.li/216766D> (дата звернення: 21.05.2025).

суспільство було розділене: патріотичне піднесення і відчуття окремішності України від «руського мира» співіснували з надією частини громадян на можливе примирення.

Ця ситуація радикально змінилася після 24 лютого 2022 року. Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну стало каталізатором тотальної мобілізації українського суспільства та безпрецедентного сплеску національної єдності. У перші ж дні і тижні великої війни громадяни масово долучилися до захисту країни – як у лавах Збройних сил та Територіальної оборони, так і в волонтерському русі. Дані соціологічної групи «Рейтинг» 1 березня 2022 р показали⁵³(на рис. 2.1.7), що українське суспільство швидкими темпами об'єдналося проти спільного ворога.

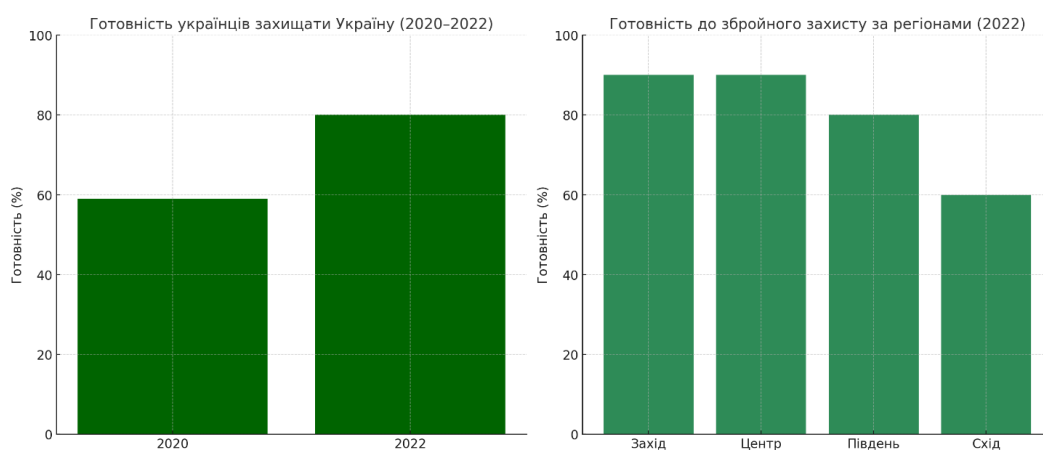

Рисунок 2.1.7 Динаміка готовності українців захищати країну у різних регіонах зі зброєю в 2020 та 2022 роках. Джерело: «Рейтинг», 2022

За результатами опитування соціологічної групи «Рейтинг» (березень 2022 року), 80% українців заявили⁵⁴ про готовність зі зброєю в руках захищати цілісність України, тоді як у 2020 р. таких було 59%. Причому високий рівень готовності чинити опір агресору засвідчили в усіх регіонах: на Заході та в Центрі близько 90%, на Півдні – майже 80%, навіть на Сході – до 60% населення були

⁵³ Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). Захищена сторінка. URL: <https://salol.i/2e289c2> (дата звернення: 21.05.2025).

⁵⁴ Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). Захищена сторінка. URL: <https://salol.i/2e289c2> (дата звернення: 21.05.2025).

готові воювати за Батьківщину⁵⁵. Ця готовність не лишилась декларацією: сотні тисяч добровольців влилися до війська та тероборони, мільйони інших допомагали армії фінансово і матеріально.

Війна згуртувала українців незалежно від політичних чи мовних розбіжностей. Цікаво, що результати опитувань щодо довіри до державних інституцій кардинально відрізняється у 2021⁵⁶ та 2022⁵⁷ році вже після початку повномасштабного вторгнення (рис. 2.1.8). фіксували надзвичайно високий рівень довіри та підтримки державних інститутів, які стали символами спротиву.

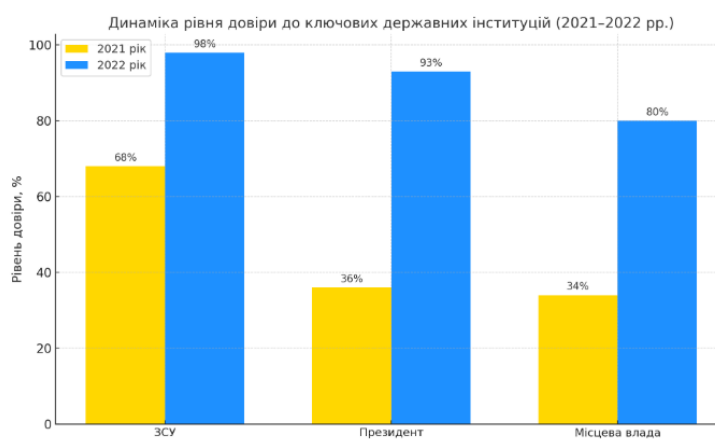

Рисунок 2.1.8 Довіра до державних інституцій (2021-2022). Джерело: «Рейтинг», серпень 2021 та березень 2022 року

Якщо у 2021 році, за результатами соціологічних опитувань, довіра до Збройних Сил України становила близько 68%, до Президента – 36%, а до місцевої влади – лише 34%, то вже у березні 2022 року ці показники різко зросли: ЗСУ довіряли 98% респондентів, дії Президента підтримували 93%, а місцеву владу – понад 80% громадян.

Така стійкість духу та високий рівень суспільної мобілізації підтверджують не лише зростання довіри до інституцій, а й глибоку зміну

⁵⁵ Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). Захищена сторінка. URL: <https://salo.li/2e289c2> (дата звернення: 21.05.2025).

⁵⁶ Суспільно-політичні настрої населення (30 червня – 3 липня 2021). Захищена сторінка. URL: <https://surl.lu/ikjerk> (дата звернення: 10.06.2025).

⁵⁷

масової свідомості — боротьба за свободу й незалежність набула для більшості громадян характеру морального імперативу.

Ключовим наслідком 2022 року стало фактичне зникнення колишніх розломів у питаннях національної ідентичності. Українці різних регіонів і походження продемонстрували єдність у визначенні: хто «свій», а хто «чужий». Росія для переважної більшості перейшла у категорію ворога. Результати опитування на рисунку 2.1.9.

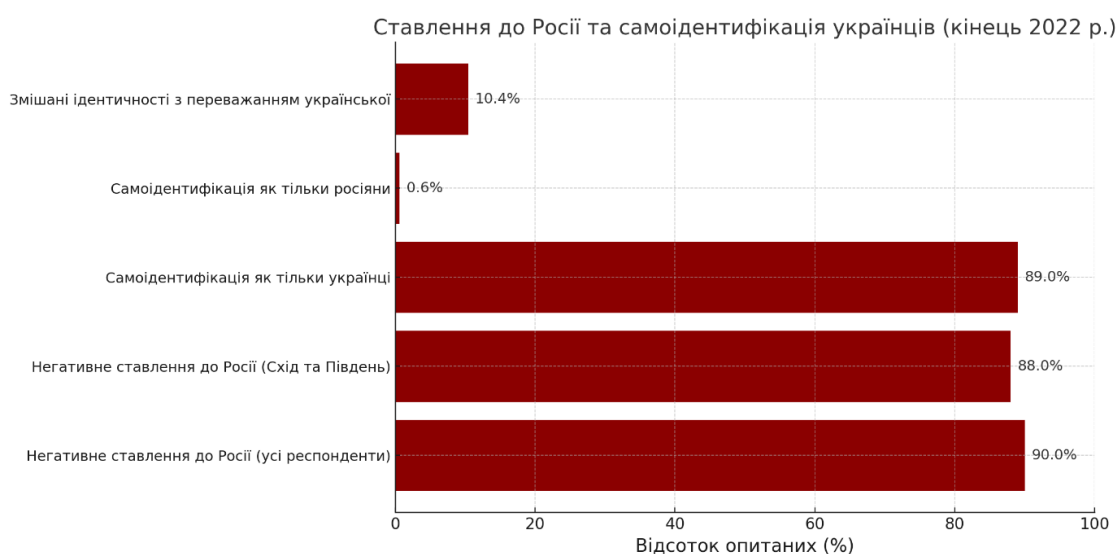

Рисунок 2.1.9 Ставлення до Росії та самоідентифікація українців (2022 р.). Джерело: КМІС, 2022

Соціологія кінця 2022 р. показала, що понад 90% українців негативно ставляться до РФ⁵⁸. В усіх регіонах, включно зі Сходом та Півднем, частка тих, хто має негативне ставлення до російської держави, сягнула абсолютної більшості (88–96%)⁵⁹. Натомість відчуття власної української ідентичності набуло тотального поширення. За спеціальним дослідженням КМІС⁶⁰(2022), 89%

⁵⁸ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salol.i/6b2919e> (дата звернення: 21.05.2025).

⁵⁹ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salol.i/6b2919e> (дата звернення: 21.05.2025).

⁶⁰ Прес-релізи та звіти - Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://salol.i/e44efC5> (дата звернення: 21.05.2025).

опитаних ідентифікували себе «тільки українцями», і лише 0,6% – «тільки росіянами»; решта обирали змішані ідентичності з переважанням української. Фактично, як зазначає дослідник В. Кулик, «майже всі стали українцями» – суспільство перейшло до суто української самоідентифікації, навіть ті громадяни, хто донедавна вагався у своєму етнокультурному самовизначенні.

Отже, повномасштабна війна перетворила українську націю на практично монолітну політичну спільноту, де відмінності в етнічному походженні чи мові відступили на другий план перед відчуттям єдності та спільної боротьби за незалежність. Російське вторгнення 2022 р. докорінно змінило мовний ландшафт України, перетворивши питання мови на один із ключових маркерів національної єдності. Якщо до війни українсько- та російськомовні громадяни часто продовжували послуговуватися звичною мовою спілкування, то після 24 лютого спостерігається масовий перехід на українську мову, зумовлений як патріотичними почуттями, так і бажанням дистанціюватися від «мови агресора». Згідно з опитуванням Gradus Research⁶¹, проведеним для Суспільного у жовтні 2022 року, українців після початку повномасштабної війни змінили свої мовні звички на користь української.

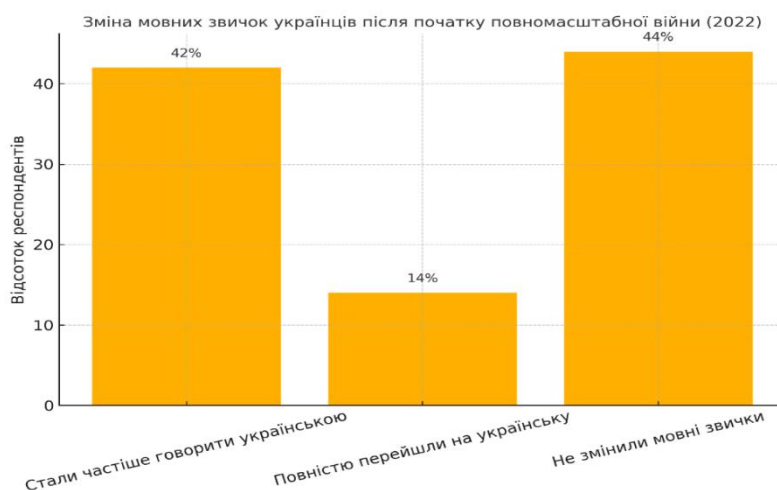

Рисунок 2.1.10 Зміна мовних звичок українців після початку війни (2022). Джерело: Масенко, 2022

⁶¹ Масенко В. 57% населення стали частіше спілкуватися українською після 24 лютого. The Village Україна. URL: <https://salo.li/ea78c69> (дата звернення: 21.05.2025).

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році відбулися істотні зміни у мовних практиках українців. Згідно з соціологічними дослідженнями, понад 57% громадян заявили про зміну свого ставлення до української мови. Зокрема, 42% респондентів почали значно частіше використовувати українську в щоденному спілкуванні, а ще 14% повністю перейшли на неї у всіх сферах повсякденного життя.

Ця тенденція виявилася особливо виразною у великих містах зі значною часткою російськомовного населення, де до 2022 року домінував російський мовний код. Так, у понад 60% мешканців мегаполісів зафіксовано зростання частоти вживання української, а від 11% до 17% опитаних повністю відмовилися від використання російської мови протягом першого року війни⁶².

Ці зміни не лише свідчать про трансформацію мовної поведінки, а й про глибші ідентифікаційні зрушення: українська мова в умовах війни дедалі більше виконує роль не лише комунікативного засобу, а й символу спротиву, національної гідності та солідарності.

Загальнонаціональні опитування також засвідчують суттєві трансформації у сфері мовної самоідентифікації населення. Зокрема, результати дослідження⁶³, проведеного наприкінці 2024 року Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з Центром Разумкова, демонструють стійку динаміку змін у мовному самовизначенні українців у період з 2014 по 2024 рік. Відповідні тенденції відображено на рис. 2.1.11.

⁶² Українську мову назвали рідною 78% респондентів, ще 13% назвали дві мови – опитування. Радіо Свобода. URL: <https://salو.li/119fB08> (дата звернення: 21.05.2025).

⁶³ Українську мову назвали рідною 78% респондентів, ще 13% назвали дві мови – опитування. Радіо Свобода. URL: <https://salو.li/119fB08> (дата звернення: 21.05.2025).

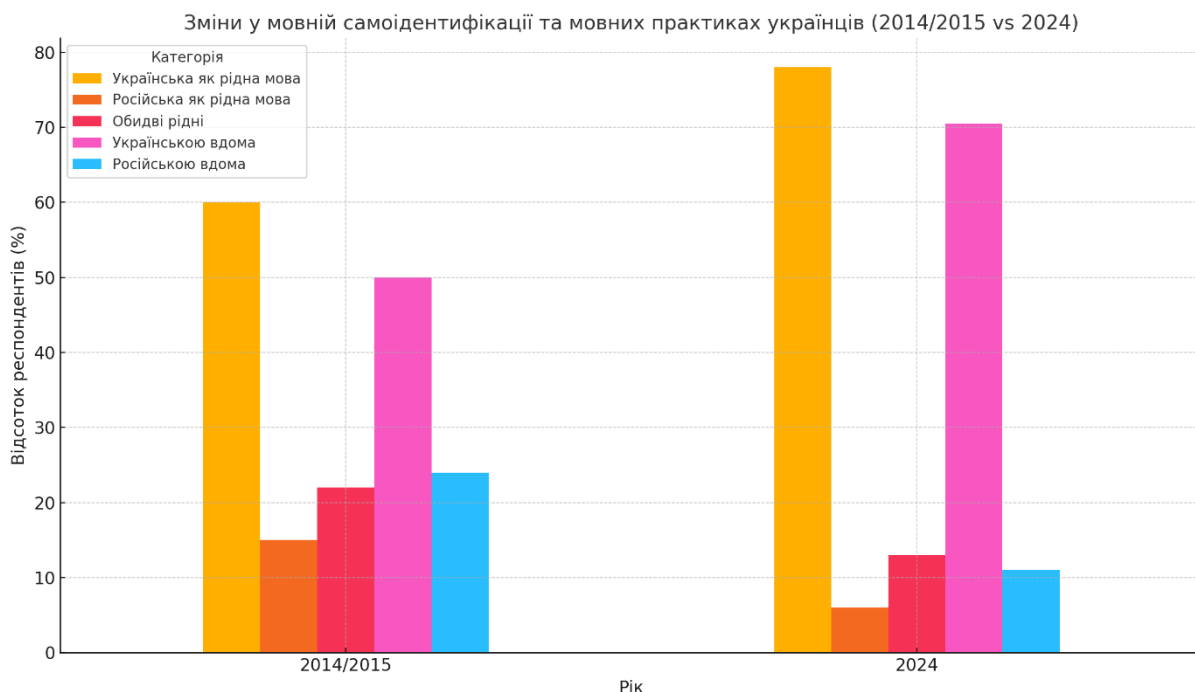

Рисунок 2.1.11 Зміни у мовній самоідентифікації в мовних практиках українців (2014-2024). Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» та Центр Разумкова, 2024

Так, за результатами опитування, проведеного у 2024 році, 78% респондентів назвали українську мову своєю рідною, тоді як у 2014 році цей показник становив лише 60%. Водночас частка тих, хто вважає рідною мовою російську, скоротилася з 15% до 6%. Значне зменшення зафіксовано також серед двомовних громадян: якщо у 2015 році 22% опитаних ідентифікували як рідні обидві мови — українську та російську — то у 2024 році таких залишилося лише 13%.

Зросла й повсякденна присутність української: вдома українською мовою спілкуються переважно чи виключно 70,5% населення (для порівняння: у 2015 р. — близько 50%), тоді як виключно/переважно російською — лише 11% (було 24% у 2015)⁶⁴. Ці цифри підтверджують, що за час війни українська мова стала набагато більш об'єднавчим чинником, ніж це було раніше. Причини такого «мовного вибуху» — не стільки примус чи державна політика (хоча і вона відігравала роль), скільки глибинний емоційний порив самих людей. Для

⁶⁴ Українську мову назвали рідною 78% респондентів, ще 13% назвали дві мови — опитування. Радіо Свобода. URL: <https://salo.li/119fB08> (дата звернення: 21.05.2025).

мільйонів українців перехід на рідну державну мову став своєрідним символічним актом опору агресору.

Відомі висловлювання на кшталт: «Росіяни забрали в мене дім і спокій, але мову – не заберуть», відображають той емоційний стан, який спонукав навіть переконаних російськомовних змінити мовні уподобання. Тепер українська мова сприймається не просто як засіб спілкування, але і як моральний вибір, як маркер «свій-чужий» у війні цінностей.

У свою чергу, російська мова, хоч і не заборонена, для багатьох втратила привабливість через асоціацію з агресією. Показово, що згідно з опитуваннями⁶⁵, понад 80% українців підтримують виключно українську мову в офіційному спілкуванні. Таким чином, мовне питання з проблемного перетворилося на об'єднавче: володіння і використання української мови стало спільною нормою та предметом гордості значної більшості громадян, що ще більше згуртовує націю у протистоянні зовнішньому ворогу.

Боротьба України за незалежність у 2014–2022 рр. відбувалася не лише на полі бою чи в інформаційному просторі, але й у площині історичної пам'яті та символічних орієнтирів. За цей час відбулася переоцінка багатьох історичних постатей та подій, що знайшло відображення у суспільних настроях та державній політиці пам'яті. Передусім, значно покращилося ставлення до діячів українського визвольного руху, які раніше викликали суперечки.

⁶⁵ КМІС: 80% українців – за домінування української в усіх сферах. Більшість уже обирають її для формального спілкування. detector.media. URL: <https://surl.li/rnhmvg> (дата звернення: 07.06.2025).

Рисунок 1.2.12. Зміна ставлення до історичних постатей та УПА (2012–2022).

Джерело: «Рейтинг», травень 2022

Яскравий приклад – трансформація сприйняття Степана Бандери. Якщо у 2012 р. лише 22% українців позитивно ставилися до Бандери, то у 2022 р. таких було вже 74%. Причому позитивна оцінка діяльності Бандери тепер домінує не лише на заході країни, але й на Півдні та Сході, а також серед громадян, які в побуті розмовляють російською. Цей разючий зсув відбувся на тлі війни з Росією, коли образи борців за незалежність середини ХХ ст. набули нового актуального звучання. Паралельно, суспільство широко підтримало офіційне визнання воїнів ОУН-УПА: у 2022 р. 81% респондентів погодилися⁶⁶, що УПА воювала за незалежність України (проти лише 10% незгодних), тоді як у 2010 р. так думали лише близько 20%. За кілька років після Майдану Верховна Рада ухвалила закон, який надала ветеранам УПА статус борців за незалежність, що відображало консенсус у суспільстві з цього питання. Позитивна переоцінка торкнулася й інших колись контroversійних постатей української історії.

Наприклад, зріс авторитет гетьмана Івана Мазепи (з 44% позитивних оцінок у 2012 р. до 76% у 2022 р.) і лідера УНР Симона Петлюри (з 26% до 49%

⁶⁶ Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/etbdue> (дата звернення: 17.06.2025).

за той самий період). Натомість ставлення до радянських вождів та символів відчутно погіршилося. Процес декомунізації, що стартував у 2015 р., знайшов широку підтримку населення, особливо після 2022 р., коли все російське й радянське набуло різко негативних асоціацій. За даними соціологів⁶⁷, за останні 5–8 років (станом на 2022 р.) позитивне ставлення до Леніна знизилося удвічі, до Сталіна – утричі; нині лише 13% українців добре ставляться до Леніна і лише 7% – до Сталіна.

Тобто переважна більшість населення більше не шанує радянських керівників, які уособлюють імперське минуле. Це також підтверджується масовим перейменуванням топонімів: з 2014 р. з карти України зникли практично всі назви, пов'язані з комуністичними діячами або імперськими героями. Лише після 2022 р.⁶⁸ процес дерусифікації набув небачених масштабів – за приблизними підрахунками, від березня 2022 р. до травня 2024 р. у 83 містах перейменовано 7,8 тисячі вулиць та інших топонімів, пов'язаних з Росією чи СРСР. Багато громад демонтували пам'ятники Пушкіну, Суворову та іншим російським діячам, натомість вшановуються місцеві герої та події. Усі ці зрушення у символічному просторі сприяють консолідації нації навколо власного, українського пантеону героїв та спільних історичних наративів.

Окремо слід відзначити формування нових символів сучасної України – героїв новітньої війни. Захисники Донецького аеропорту («кіборги»), військові, що відзначилися у боях 2014–2015 рр., волонтери та медики, загиблі Герої Небесної Сотні – всі вони стали частиною колективної пам'яті та новітнього епосу. З початком великої війни цей список героїв ще більше розширився: тепер ним поповнилися оборонці «Азовсталі» в Маріуполі, командири й рядові бійці ЗСУ, що прославилися в боях (приміром, легендарний пілот «Привид Києва» чи командир 47-ї бригади з позивним «Магура»), волонтери, які віддали життя під

⁶⁷ Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/etbdue> (дата звернення: 17.06.2025).

⁶⁸ Онищенко В. Протистояння з імперією: як українські міста останні два роки перейменовували топоніми?. TransparentCities.in.ua. URL: <https://sal0.li/e41FaAA> (дата звернення: 21.05.2025).

обстрілами, тощо. Шанування сучасних героїв виявляється у присвоєнні їх імен вулицям, створенні меморіалів, народній творчості (піснях, картинах, документації подвигів). Це формує безперервність історичної пам'яті: сьогоденні захисники продовжують справу борців минулого, і суспільство осмислює нинішню війну як черговий етап багатовікової боротьби за свободу. Таким чином, у 2014–2025 рр. українці не лише переглянули своє ставлення до минулого, а й збагатили свій символічний світ новими героями, що посилює національну самосвідомість.

Агресія Росії кардинально трансформувала зовнішньополітичні орієнтири українців, що є важливою складовою національної ідентичності. Вже після анексії Криму підтримка ідеї вступу України до НАТО та Євросоюзу суттєво зросла. Так, за даними опитувань 2015–2016 рр., близько половини населення підтримували курс на НАТО, тоді як до Майдану цей показник не перевищував 20–25%. Однак остаточним фактором стала повномасштабна війна: вона об'єднала майже всіх українців навколо думки про необхідність інтеграції в західні безпекові та політичні структури.

Згідно з дослідженнями КМІС⁶⁹, станом на травень 2023 р. 92% українців хочуть бачити Україну членом Європейського Союзу, а 89% – членом НАТО. Це найвищі показники за всю історію спостережень. Для порівняння, ще у 2013 р. вступ до НАТО підтримували менше третини громадян, а нейтральний позаблоковий статус сприймався як оптимальний. Тепер же війна переконала більшість у відсутності альтернатив євроатлантичному курсу. Особливо драматично зросла підтримка НАТО після 24 лютого 2022 р.: з 73% у травні 2022 р. до майже 90% у травні 2023 р. Причому позитивне ставлення до вступу в НАТО нині домінує у всіх регіонах, навіть серед жителів Півдня та Сходу, де раніше скептиків було більше. Аналогічно високою є й підтримка членства в ЄС – близько 88–90% українців готові проголосувати за вступ на референдумі. Цей

⁶⁹ Підтримка громадян вступу України до НАТО та ЄС перебуває на рекордно високому рівні - Новини - European integration portal. European integration portal. URL: <https://salol.i/CCB93c2> (дата звернення: 21.05.2025).

консенсус відображає не тільки прагматичне бажання безпеки та добробуту, але й ціннісну переорієнтацію: українці дедалі більше ототожнюють себе з європейською спільнотою демократичних націй⁷⁰.

Згідно з опитуваннями, у 2022–2023 рр. частка тих, хто позитивно ставиться до Росії, впала до мінімальних 2–3%⁷¹. Решта населення або нейтрально, або переважно вороже сприймає сусідню державу. Ба більше, Росія перестала сприйматися як «братній народ» навіть російськомовними українцями: для переважної більшості громадян РФ тепер – агресор і загроза. Українці дедалі чіткіше визначають себе як частину Західного світу, який протистоїть імперській Росії.

Цікаво, що разом із прагненням до членства в ЄС і НАТО зросло і усвідомлення спільності цінностей з євроатлантичною спільнотою. Адже 95% українців⁷² хочуть бачити свою країну повноцінною демократією і поділяють основоположні демократичні цінності. Сьогодні ці ідеали стали частиною національної ідентичності, а зовнішньополітична орієнтація на Захід є їх логічним продовженням.

Революція Гідності поставила на чільне місце цінності свободи, гідності та справедливості, і за минуле десятиліття вони утвердилися як базові для більшості українців. Цей ціннісний злам добре ілюструє готовність суспільства чинити опір⁷³: величезна більшість українців воліє продовжувати боротьбу, скільки б часу це не забрало (73% – «стільки, скільки потрібно»). Свобода є невід’ємною частиною української національної ідеї.

⁷⁰ Підтримка громадян вступу України до НАТО та ЄС перебуває на рекордно високому рівні - Новини - European integration portal. European integration portal. URL: <https://salo.li/CCB93c2> (дата звернення: 21.05.2025).

⁷¹ Ставлення українців до Росії та росіян значно погіршилося: нове опитування. UA DIASPORA NEWS. URL: <https://salo.li/60046d0> (дата звернення: 21.05.2025).

⁷² Ставлення українців до Росії та росіян значно погіршилося: нове опитування. UA DIASPORA NEWS. URL: <https://salo.li/60046d0> (дата звернення: 21.05.2025).

⁷³ 73% українців готові терпіти війну «стільки, скільки потрібно» – опитування. Слово і Діло. URL: <https://salo.li/87C5F23> (дата звернення: 21.05.2025).

Революція Гідності означила перелом у ціннісних орієнтирах українців, утвердивши свободу, гідність і справедливість як ключові засади. Протягом наступного десятиліття ці цінності стали основою національного консенсусу. Це підтверджує готовність більшості населення до тривалого спротиву: у 2024 році 73% громадян були згодні боротися «стільки, скільки потрібно», що засвідчує глибоке вкорінення свободи як частини української національної ідеї⁷⁴.

Важливою складовою нової ідентичності стала також солідарність та взаємодопомога. Волонтерський рух, що активізувався з 2014 року і досяг піку в 2022–2023 рр., став проявом високої довіри між громадянами. Масова участь у допомозі військовим, переселенцям і постраждалим набула масштабів соціальної норми. За даними опитувань, 62% українців визнали ключову роль волонтерів у подіях 2014 року, а в роки великої війни волонтерство стало символом національної єдності⁷⁵.

Характерною рисою цієї нової громадянської ідентичності є інклюзивність. Українська нація дедалі більше розуміється як політична спільнота відкритого типу, до якої належать усі, хто поділяє любов до України і готовність працювати заради її добра, незалежно від етносу, рідної мови чи віросповідання. Соціологічні дані підтверджують⁷⁶ цей інклюзивний підхід: у 2022–2024 рр. в середньому 80% мешканців навіть Півдня та Сходу ідентифікують себе насамперед громадянами України, причому серед російськомовних громадян таких 75%. Тобто абсолютна більшість російськомовних українців так само включені до української політичної нації, як і україномовні (81%).

⁷⁴ Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців. Дилема культурного і соціально-політичного. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://salo.li/E38ce9e> (дата звернення: 21.05.2025).

⁷⁵ Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців. Дилема культурного і соціально-політичного. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://salo.li/E38ce9e> (дата звернення: 21.05.2025).

⁷⁶ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salo.li/F77572F> (дата звернення: 21.05.2025).

Останнє десятиліття сформувало також новий набір політичних цінностей українців. Зросла вимогливість до влади і водночас громадянська відповідальність: громадяни вважають себе співтворцями державної політики (через волонтерство, участь в обговореннях, контроль влади). У суспільстві після Майдану укорінилося поняття «держава – це ми», що є суттю громадянської нації.

Таким чином, у 2014–2025 рр. відбулася глибока еволюція української національної ідентичності. Під впливом драматичних випробувань – революції, війни, втрат і перемог – українці консолідувалися як модерна політична нація, об'єднана спільними європейськими прагненнями, мовою і культурою, колективною пам'яттю та цінностями свободи, гідності й солідарності. Емпіричні показники – від рекордних рівнів патріотизму та підтримки інтеграції в Захід, до масового переходу на українську мову і одностайного засудження російської агресії – підтверджують формування нових орієнтирів національної ідентичності. Україна вступає в нову добу як більш згуртована, зріла й самосвідома нація, що здолала колоніальне минуле і чітко бачить своє майбутнє в колі вільних народів.

2.2. Аналіз показників ідентичності українців під впливом війни.

Мовна самоідентифікація

За роки гібридної та повномасштабної війни мовна самоідентифікація українців значно посилилася. Якщо у 2012–2014 рр. приблизно кожен другий українець спілкувався російською (45–46 % у 2014 р.)⁷⁷, то після повномасштабного вторгнення частка російськомовних дуже зменшилася (на рис. 2.2.13). За даними всеукраїнських опитувань, на початок 2022 р. 86,5 % респондентів називали українську основною мовою спілкування, російську – лише 13,5 %⁷⁸ (на рис. 2.2.13).

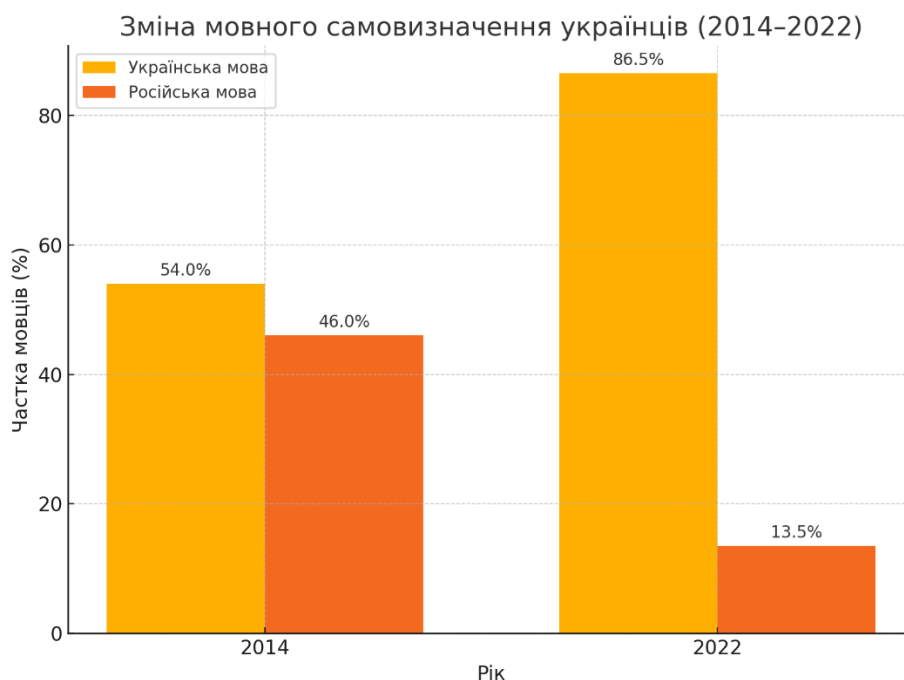

Рисунок 2.2.13 Зміна мовного самовизначення українців (2014–2022).

Джерело: Кулик, 2022

Стрімко зросла й частка тих, хто вдома і на роботі переходить на українську, динаміку змін видно на рисунку 2.2.14.

⁷⁷Kulyk. V. Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. SSOAR: Social Science Open Access Repository - GESIS. URL: <https://surl.li/fpcoax> (date of access: 14.06.2025).

⁷⁸Kulyk. V. Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. SSOAR: Social Science Open Access Repository - GESIS. URL: <https://surl.li/fpcoax> (date of access: 14.06.2025).

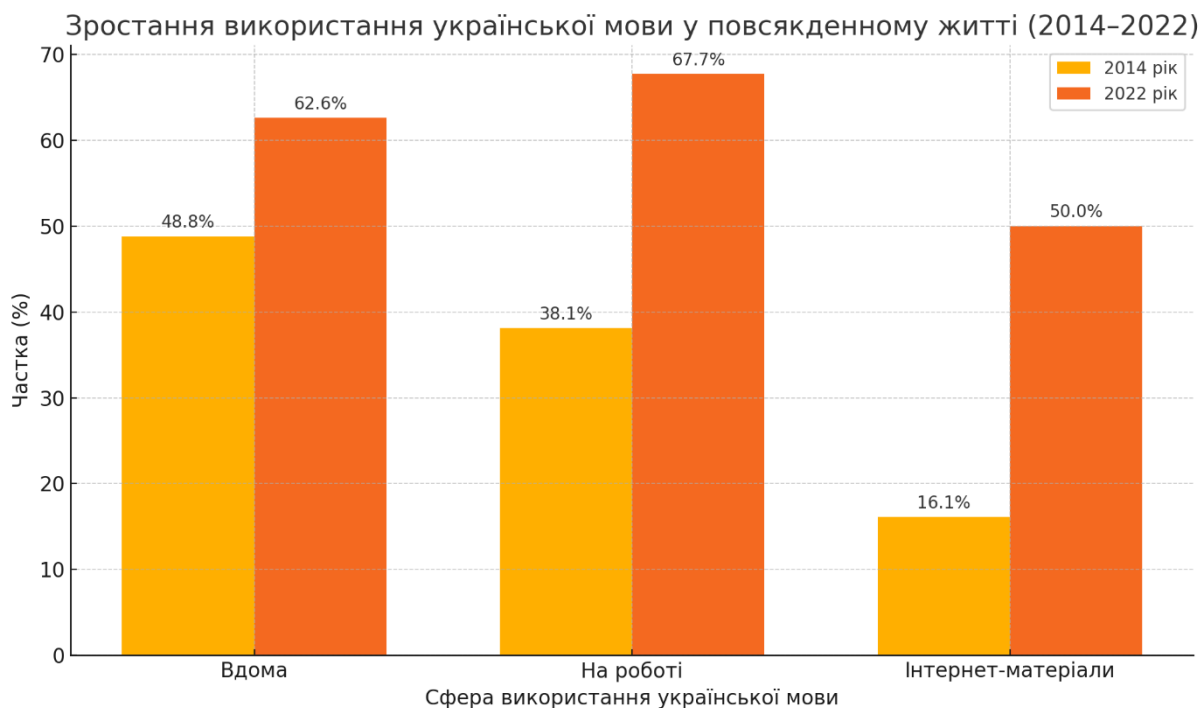

Рисунок 2.2.14 Зростання використання української мови у повсякденному житті (2014–2022). Джерело: Кулик, 2022

У грудні 2022 р. 62,6 % використовували українську вдома (проти 48,8 % у 2014 р.), у робочому спілкуванні – 67,7 % (проти 38,1 % у 2014 р.)⁷⁹. Аналогічно, половина громадян у 2022 р. читали інтернет-матеріал українською (проти 16,1 % у 2014 р.)⁸⁰. Опитування свідчать⁸¹, що війна мобілізувала навіть тих, хто звик користуватися російською – багато з них перейшли до двомовного або виключно українського середовища. Від 2014 р. до початку 2022 р. відбувався поступовий «мовний зсув» на користь української, а після 2022 р. відбувся різкий стрибок у цій тенденції.

Важливо, що незалежно від рідної мови більшість українців ідентифікують себе передусім як українці: за оцінкою КМІС, у 2022 р. 81 % україномовних і 75 % російськомовних респондентів називали себе насамперед громадянами

⁷⁹ Kulyk. V. Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. SSOAR: Social Science Open Access Repository - GESIS. URL: <https://surl.li/fpcoax> (date of access: 14.06.2025).

⁸⁰ Kulyk. V. Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. SSOAR: Social Science Open Access Repository - GESIS. URL: <https://surl.li/fpcoax> (date of access: 14.06.2025).

⁸¹ Kulyk. V. Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. SSOAR: Social Science Open Access Repository - GESIS. URL: <https://surl.li/fpcoax> (date of access: 14.06.2025).

України⁸². Таким чином, мовна самоідентифікація формується переважно не через мову як таку, а через посилення національної свідомості, спричинене війною.

Колективна історична пам'ять

Війна суттєво змінила ставлення українців до історії. Символіка Другої світової війни зазнала радикального переосмислення. На рис. 2.2.15 зображено як змінювалося ставлення до Дня Перемоги та Дня пам'яті.

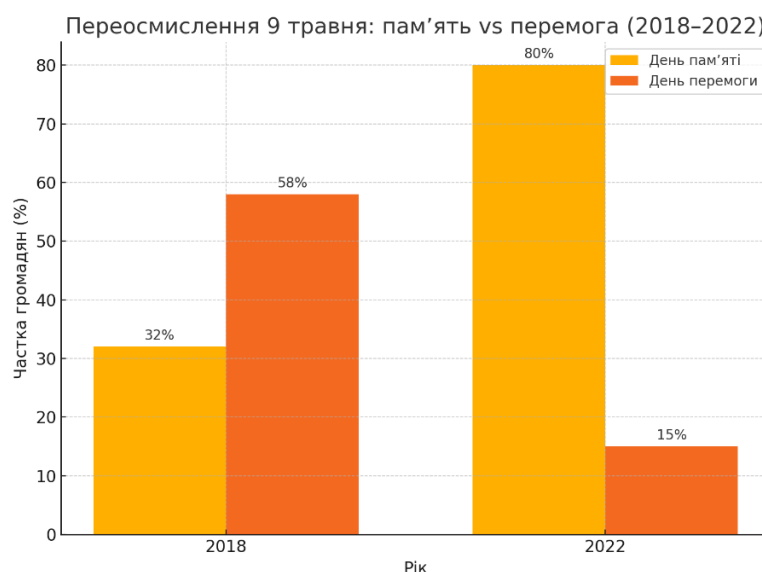

Рисунок 2.2.15 Як змінилося ставлення українців до Дня Перемоги та Дня пам'яті (2018–2022). Джерело: «Рейтинг», квітень 2022

Згідно з опитуванням «Рейтингу» у квітні 2022 р., 80 % громадян уже сприймали 9 травня не як «День Перемоги», а як День пам'яті (лише 15 % – як день перемоги, проти 58 % у 2018 р.)⁸³. Більшість українців тепер вважає, що саме Україна зробила найбільший внесок у перемогу над нацизмом – так вважають 67 % опитаних (проти 23 % за Росію)⁸⁴, а 78 % узагалі високо оцінюють

⁸² Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.
URL: <https://is.gd/0wnbMT> (дата звернення: 24.05.2025).

⁸³ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг".
URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁸⁴ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг".
URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

внесок українського народу у перемогу над фашизмом. Згадки про «спільну радянську історію» втрачають популярність: ностальгія за СРСР у 2022 р. впала до історичного мінімуму (лише 11 % шкодують про розпад Союзу, 87 % не шкодують)⁸⁵. Натомість повернулися до колишньої значущості національні герої та символи (на рис. 2.2.16).

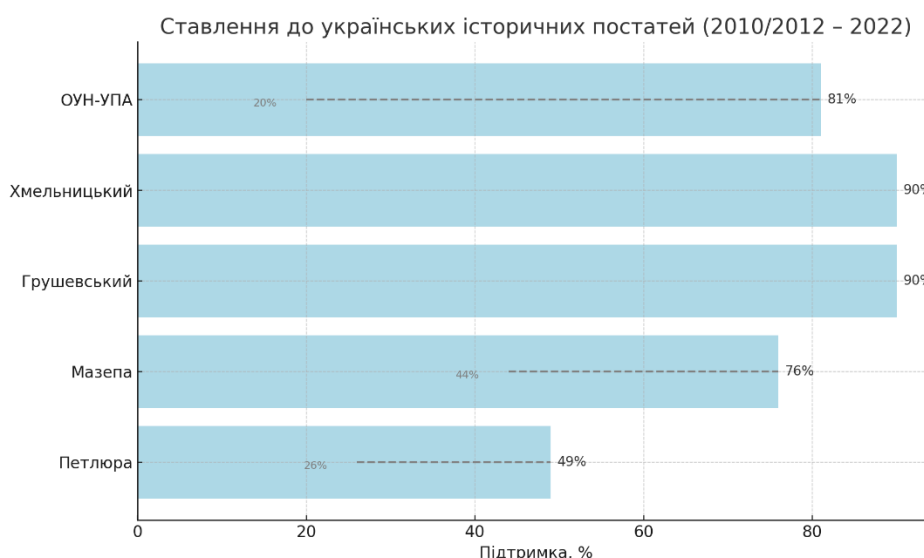

Рисунок 2.2.16 Ставлення українців до історичних постатей (2010-2022).

Джерело: «Рейтинг», квітень 2022

Зокрема, 81 % українців підтримують визнання воїнів ОУН-УПА учасниками боротьби за незалежність (проти тільки 10 % проти) – показник зріс у 4 рази з 2010 р. Аналогічно, більше 90 % позитивно ставляться до Богдана Хмельницького і Михайла Грушевського⁸⁶. Покращилося ставлення до українських історичних постатей, яких радянська та російська влада вважала зрадниками: підтримка Івана Мазепи зросла з 44 % у 2012 р. до 76 % у 2022 р., до Симона Петлюри – з 26 % до 49 %⁸⁷.

⁸⁵ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁸⁶ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁸⁷ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

Отже, українці все більше розділяють героїв, які боролися за незалежність України, і радянське минуле, яке сприймають як чужорідне. Це свідчить про «війну за історію» – сучасна війна розглядається як продовження боротьби за українську державність..

Геополітичні орієнтації

Геополітична ідентифікація українців від 2014 р. різко змістилася на Захід. Після вторгнення Росії та початку повномасштабної агресії підтримка членства України у ЄС та НАТО стала майже загальнонаціональною. За даними опитування соціологічної групи «Рейтинг» (травень 2022 р) 90 % громадян хотіли вступу в ЄС, навіть на південному та східному сході – 84 %, а 73 % – у НАТО (у Південно-Східних регіонах – 65–59 %) ⁸⁸.

Ці цифри суттєво вищі за доповнення до війни показники 2014–2021 рр. і свідчать про майже однотайний вибір євроатлантичного курсу. На рисунку 2.2.17 зображено порівняно як українці підтримували курс в ЄС та НАТО.

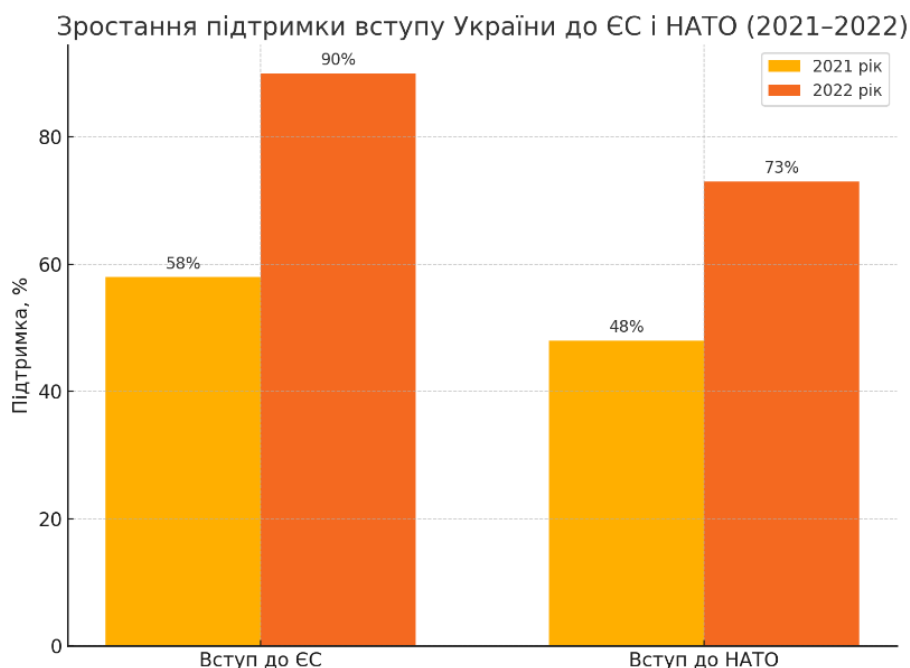

Рисунок 2.2.17 Зростання підтримки вступу в ЄС та НАТО (2021-2022).

Джерело: КМІС, травень 2022

⁸⁸ Ukrainska Pravda. 90% of Ukrainians want to join the EU, 73% want to join NATO – survey. Ukrainska Pravda. URL: <https://surl.li/fyoofs> (date of access: 14.06.2025).

Наприклад, тільки у 2021 р. бажання вступу до ЄС декларували 58 %, а до НАТО – 48 % громадян⁸⁹. Антиросійська спрямованість показують і інші дослідження: у 2022–2023 рр. стабільно понад 90 % вважають, що Україна має продовжувати боротьбу до перемоги⁹⁰, а майже 90 % кваліфікують дії РФ як геноцид українців. Середньострокові прогнози нас також зміцнили: українці переконані, що союзники залишаються єдиним порятунком, і не готові на компроміси з РФ. Таким чином, геополітична ідентичність українців нині визначається чіткою орієнтацією на євроатлантичні цінності та відкиданням російського впливу.

Громадянська ідентичність

Громадянська, або політична, ідентичність українців після 2014 р. значно посилилася. Спільне переживання агресії створило відчуття солідарності серед мешканців усіх регіонів. За даними соціологічних досліджень, вже у 2018 р. більшість населення сприймали війну на Сході як зовнішню агресію, а не внутрішній конфлікт⁹¹. У 2022 р. 92 % опитаних вважали себе українцями за національністю (проти 83 % у 2008–2014 рр.), а частка тих, хто ідентифікує себе як росіянин, зменшилася з 15 % до 5 %. При цьому навіть серед російськомовних 75 % називали себе передусім громадянами України (хоча й дещо менше, ніж 81 % україномовних). Такий зсув відображає консенсус громадян, що «ми – одна нація».

Дослідження також фіксують високий рівень довіри і взаємопідтримки в суспільстві. Наприклад, згідно з опитуваннями, близько 60–70 %⁹² громадян готові взяти участь у волонтерській діяльності чи допомагати військовим. Це

⁸⁹ Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://surl.lu/iukwqi> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹⁰ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surl.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹¹ Мацієвський Ю. Внутрішній конфлікт чи прихована агресія: академічна дискусія і експертні оцінки війни на донбасі. Політичне життя. 2019. № 2. С. 55–62. URL: <https://surl.lu/ahpiwc> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹² Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/0wnbMT> (дата звернення: 24.05.2025).

свідчить про глибоку громадянську згуртованість і готовність бути відповідальними за долю держави. Громадянська ідентичність виражається також у ціннісних пріоритетах: лівова частка українців відстоює ідеали демократії, свободи та соборності держави. Отже, війна зміцнила усвідомлення спільної і політичної «нації громадян» де національність чи регіон відіграють другорядну роль порівняно з почуттям громадянського обов'язку.

Емоційно-психологічна складова

Емоційно-психологічний компонент ідентичності передусім пов'язаний з почуттями гордості, страху та солідарності. Соціологічні дані показують рекордну гордість за національну приналежність: у квітні 2022 р. 94 % опитаних заявляли, що пишаються українським громадянством – найвищий показник від початку незалежності⁹³. Це свідчить про консенсусне емоційне засвоєння ідентичності. Водночас досвід війни наклав відбиток і на психологічне самовідчуття: багато громадян пережили травми від ран, втрат та руйнувань, що може породжувати посттравматичний стрес. Опитування учасників бойових дій та переселенців показують, що великий відсоток (понад 50–60 %) зазнає тривоги, депресії чи відчуття безпорадності. Попри це загальне психологічне напруження посилює почуття єдності: утрата спільного ворога та спільний опір надали колективу відчуття сенсу.

З іншого боку, підвищена агресія до РФ (такого визначення, як «агресор» чи навіть «геноцид» обирають понад 80–90 % опитаних) відображає поширені негативні емоції щодо зовнішнього ворога⁹⁴. Таким чином, на емоційно-психологічному рівні війна зробила українську ідентичність екзистенціальною: війну сприймають як «захист заради самоідентичності», що мобілізує страх і рішучість.

⁹³ Понад 90% українців пишаються своїм громадянством. Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <https://surl.li/udkmko> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹⁴ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surl.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

Символічна належність

Символи української нації (мова, прапор, герб, гімн, вишиванка тощо) за роки війни набули нової ваги. Військові та культурні атрибути, пов'язані з Росією чи СРСР, сприймаються переважно вороже: опитування від 2022 р. фіксують, що більшість підтримує заборону літер «Z» і «V» (76 %) та георгіївської стрічки (74 %)⁹⁵. Аналогічно понад 65 % опитаних виступають за перейменування вулиць, названих на честь росіян чи радянських діячів, і 71 % – за демонтаж пам'ятників, пов'язаних з російською імперією⁹⁶. Водночас символи незалежності отримують масове визнання: український прапор і герб стали загальними атрибутами патріотизму, а традиційний одяг набув значення «однострою спротиву». Уніфікація символічної сфери посилює почуття приналежності до нації: люди демонструють світовідчуття «ми – українці», відкидаючи чужорідні знаки. Зміна символів – це спосіб боротьби за культуру, який впливає на ідентичність людей. Коли ми використовуємо національні символи, ми показуємо свою прихильність країні та підкреслюємо, хто ми є.

Ідентичність через досвід війни

Досвід війни вже сам по собі став джерелом ідентичності багатьох українців. Під впливом повномасштабного вторгнення посилилися відчуття «ми проти них» та «ми – нація захисників»: більшість громадян (понад 90 %) ідентифікують себе з чинним військовим спротивом, визнаючи, що боротьба за незалежність – це їхня спільна місія⁹⁷. При цьому участь у бойових діях чи волонтерській допомозі часто стає центральним компонентом особистої ідентичності бійців і учасників партизанського руху. Український дискурс розглядає війну як боротьбу за існування нації, де ключовим є захист не лише території, а й культурних цінностей та ідентичності.

⁹⁵ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹⁶ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹⁷ Matsiyevsky.Y. Victory despite the cost: What Ukrainians think about the war, peace, and Russia. PONARS Eurasia Policy Memo No. 851. Ostroh Academy National University. 2020. URL: <https://surli.li/gpjyll> (дата звернення: 14.06.2025).

Репрезентацією такої ідентичності стали приклади солідарності на фронті та в тилу: 96 % українців позитивно ставляться до сучасних воїнів Збройних сил, а понад 80 % вважають добровольців героями⁹⁸. Жорстокість війни (втрати територій, жертви) не тільки робить суспільство міцнішим, а й стає частиною колективної пам'яті. Багато українців тепер ототожнюють себе з біженцями, переселенцями чи ветеранами, що сприяє формуванню нової "бойової ідентичності" – єдиної та рішучої, де головними цінностями є спільна боротьба та захист національних інтересів.

2.3. Зміни в розумінні українцями національної ідентичності під час війни.

Війна, що триває з 2014 року стала потужним каталізатором змін у національній ідентичності українців, особливо молодого покоління. Національна єдність та самоідентифікація, які раніше могли бути розмитими або амбівалентними, нині значно посилюються під впливом зовнішньої загрози. Як відзначає публіцист Микола Рябчук⁹⁹, проєкт «амбівалентної України» фактично завершується – тепер ніхто не сумнівається в українській ідентичності, це питання вже вирішене. Дані всеукраїнських опитувань та наше пілотне анкетування молоді підтверджують цю тезу, демонструючи різке зростання громадянської ідентичності, патріотичних настроїв та згуртованості українського суспільства у 2014–2025 роках.

Одним із ключових показників змін є те, як українці визначають себе в національному контексті. За десятиліття незалежності відбулася справжня

⁹⁸ Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).

⁹⁹ Карп'як В. Після війни ніхто більше не питатиме про ідентичність: Микола Рябчук про те, що немає концепції "двох Україн". Суспільне Культура. URL: <https://v.gd/bPgJWw> (дата звернення: 24.05.2025).

еволюція самоусвідомлення¹⁰⁰. На рис. 2.3.13 показано динаміку того, як українці змінювали свою ідентифікацію в національному контексті.

Рисунок 2.3.18 Еволюція самоусвідомлення: «Я- громадянин України». Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2024

Якщо на початку 1990-х лише близько 45% населення ідентифікували себе в першу чергу як громадяни України (переважали локальні або радянські ідентичності), то перед 2014 роком цей показник сягав 51%, а до початку 2022 року 60%¹⁰¹. Натомість після початку повномасштабної війни частка таких людей зросла до вражаючих 80%¹⁰². За даними КМІС це стосується усіх регіонів. Результати опитування на рис 2.3.14.

¹⁰⁰ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/0wnbMT> (дата звернення: 24.05.2025).

¹⁰¹ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/0wnbMT> (дата звернення: 24.05.2025).

¹⁰² Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/0wnbMT> (дата звернення: 24.05.2025).

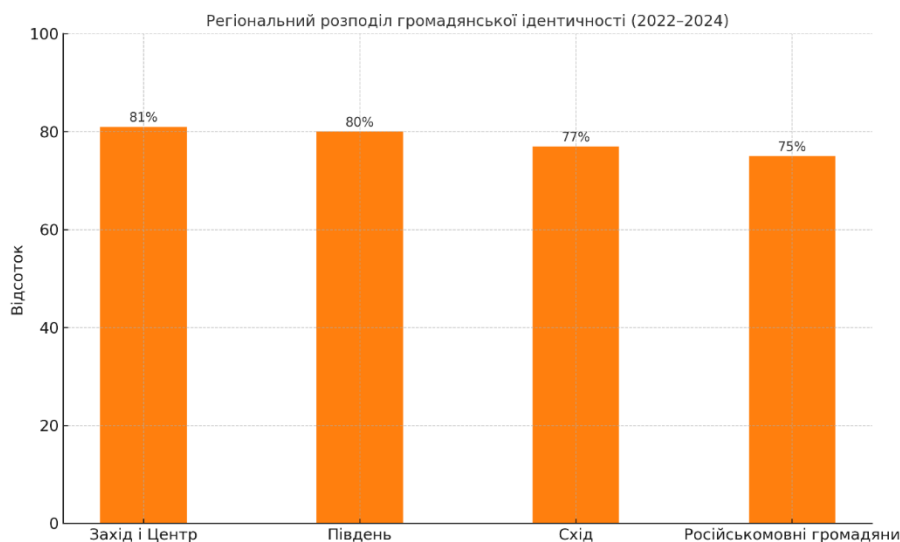

Рисунок 2.3.19 Регіональний розподіл громадянської ідентичності (2020-2024).

Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2024

Близько 80–82% мешканців Заходу і Центру, 80% Півдня та 77% Сходу в 2022–2024 рр. називали себе насамперед громадянами України¹⁰³. Важливо, що цей зсув охопив і російськомовних громадян: приблизно 75% із них нині передусім вважають себе українськими громадянами. Таким чином, війна суттєво консолідувала українців навколо громадянської нації, мінімізувавши колишні регіональні та мовні розбіжності.

Моє авторське опитування української молоді (112 респондентів віком 17–45 років із 19 областей, 2025 р.)¹⁰⁴ підтверджує домінування громадянської ідентичності у цій віковій групі. На запитання «Як ви ідентифікуєте себе в національному контексті?» переважна більшість відповіла — «українець/українка». Більш показово, що майже 80% молодих респондентів визначили свою національну ідентичність насамперед як громадянин/громадянка України, а не за етнічним або регіональним принципом. Лише близько 5% вказали на приналежність до «української етнічної нації» як

¹⁰³ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/0wnbMT> (дата звернення: 24.05.2025).

¹⁰⁴ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

першу ідентичність, інші ж поєднували етнічний і громадянський виміри або вагалися.

Розподіл відповідей на запитання про національну ідентичність серед молоді (2025 р.)

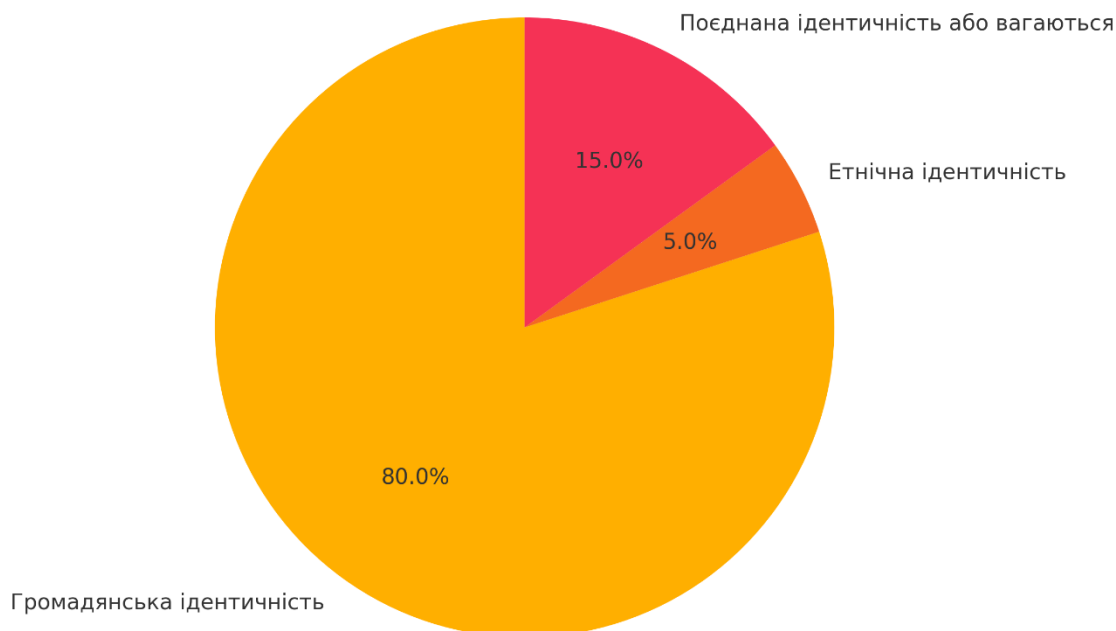

Рисунок 2.3.20 Ідентифікація молоді в національному контексті. (2025). Джерело: Янюк, 2025

Для порівняння, загальнонаціональні опитування Центру Разумкова фіксували, що навіть серед усього населення більшість тяжіє до громадянського визначення української нації (46% у 2024 р. проти 28% етнокультурного підходу)¹⁰⁵. Серед молоді цей наголос ще сильніший. Соціолог Олександр Шульга відзначав¹⁰⁶, що частка тих, хто називає себе громадянами України, є вищою саме серед молодших українці. Наші дані узгоджуються з цим: молоде покоління, вирісши переважно в українськомовній освіті та постмайданному середовищі, вже має сформоване «ядро» національної ідентичності. Як ще в 2020

¹⁰⁵ Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://is.gd/Sjufc8> (дата звернення: 24.05.2025).

¹⁰⁶ Багаліка А., Стуканов С. Відчуття відповідальності за країну у молоді та в людей, які жили в СРСР, майже не відрізняється, – соціолог. Громадське радіо. URL: <https://is.gd/fDjOKR> (дата звернення: 24.05.2025).

році зауважувала відома соціологиня Ірина Бекешкіна¹⁰⁷, «ідентичність інтенсивно формується, але ядро вже сформувалося... Я не бачу, щоб могли бути відступи назад».

Повномасштабна агресія Кремля істотно змінила самосвідомість мешканців Півдня і Сходу: частка тих, хто відчуває себе тільки українцем, зросла з 60% до 75%¹⁰⁸ за останні роки. Це підтверджує висновок, що війна “перекроїла” уявлення українців про себе, остаточно відмежувавши українську політичну спільноту від «руського мира».

Одним із наслідків консолідації ідентичності стало зростання патріотичних настроїв та почуття єдності серед українців. Абсолютна більшість населення зараз вважає себе патріотами України. За даними опитувань соціологічної групи «Рейтинг»¹⁰⁹, у серпні 2022 року патріотичний підйом сягнув рекордних рівнів: близько 98% українців пишалися своїм громадянством і 81% були готові носити національну символіку на знак солідарності. Моє соціологічне опитування молоді демонструє схожу картину¹¹⁰.

¹⁰⁷ Ірина Бекешкіна: Україна патріархальна, зріла, відкрита до чужинців та все ще... плаксива. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/RqL3jA> (дата звернення: 24.05.2025).

¹⁰⁸ Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://is.gd/Sjufc8> (дата звернення: 24.05.2025).

¹⁰⁹ Мовне питання та донати на ЗСУ: що почали робити українці з початку війни?. Visit Ukraine - SERVICE PORTAL ABOUT UKRAINE 24/7. URL: <https://is.gd/JqfW3y> (дата звернення: 24.05.2025).

¹¹⁰ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

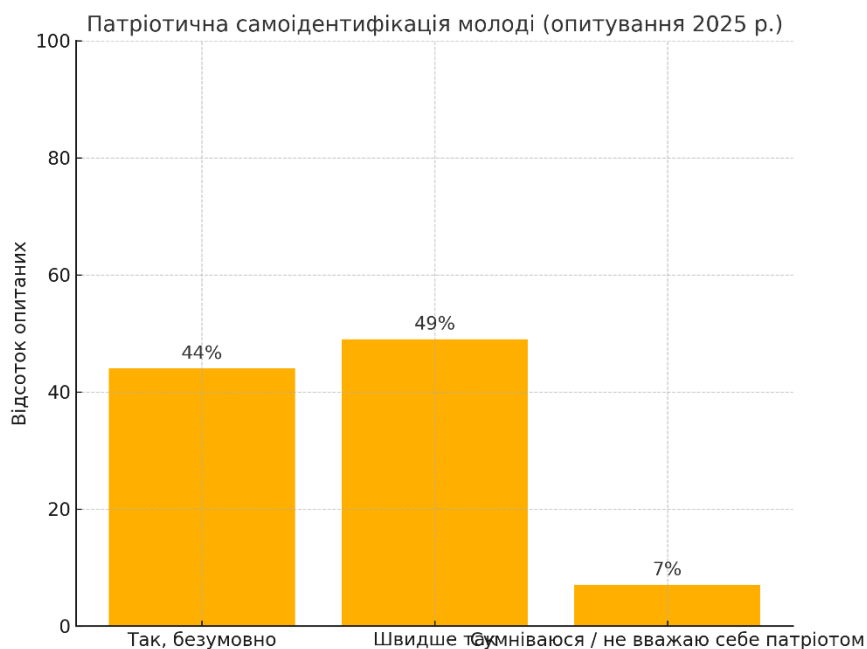

Рисунок 2.3.21 Патріотична самоідентифікація молоді (2025)

Джерело: Янюк, 2025

Згідно з результатами мого авторського опитування, понад 90% молодих українців ідентифікують себе як патріоти. Зокрема, 44% респондентів беззаперечно вважають себе патріотами, обравши варіант «так, безумовно», тоді як ще 49% зазначили «швидше так», що також свідчить про позитивну ідентифікацію. Лише близько 10% опитаних або сумніваються у своїй патріотичній позиції, або не ототожнюють себе з поняттям патріотизму взагалі. Такий розподіл демонструє високий рівень національної свідомості та готовність молоді до активного ототожнення з державою в умовах війни. Ці цифри корелюють з загальнонаціональними: наприклад, у 2018 р. 83%¹¹¹ громадян називали себе патріотами, а станом на 2022–2023 рр. показник зріс ще більше.

Війна згуртувала українське суспільство навколо ідеї захисту своєї країни. Спільний ворог фактично стер багато внутрішніх поділів, про що свідчать як опитування, так і експертні оцінки. 96% мешканців Заходу, 93% Центру, 90% Півдня і 88% Сходу України нині погано ставляться до Росії – показник негативу

¹¹¹ Interfax-Ukraine. Понад 80% українців вважають себе патріотами своєї країни. Інтерфакс-Україна. URL: <https://is.gd/P3Lde1> (дата звернення: 24.05.2025).

до агресора зашкалює по всій країні¹¹². Моє соціологічне дослідження показало, що 95%¹¹³ молодих респондентів різко погіршили своє ставлення до Росії після 2014 року, і практично ніхто не залишився байдужим. Ця одностайна позиція «Росія – ворог» стала своєрідним соціальним клеєм, який об'єднав українців незалежно від регіону чи мови. За словами Миколи Рябчука¹¹⁴, українці остаточно об'єдналися як політична нація у протистоянні російській агресії. Він підкреслює, що після війни питання національної ідентичності більше не стоятиме так гостро, адже суспільство отримало безпрецедентний досвід єднання.

Дані мого соціологічного дослідження молоді фіксує суб'єктивне відчуття цієї єдності серед молоді¹¹⁵. Також 86% опитаних вважають, що після 2014 року національна єдність українців зміцнилася (з них 59% – «значно зміцнилася»). Лише 7% дотримуються думки, що «залишилися великі регіональні відмінності», тобто фактично заперечують єдність, і близько 6% не визначилися. Ба більше, близько 90% молодих українців згодні, що війна зробила українську націю сильнішою та більш згуртованою (36% «так, безумовно» і 54% «так, але є ще розбіжності»). Ці оцінки узгоджуються з загальносуспільними настроями.

Відчуття особистої відповідальності за долю країни у молодого покоління також зросло завдяки війні. У моєму опитуванні 78% молоді зазначили, що війна підштовхнула їх брати більшу відповідальність за майбутнє України (з них 65% вказали «значно зросла»)¹¹⁶. Це цікавий момент, адже соціологічні дослідження часів до великої війни показували певний розрив поколінь у цьому питанні: за

¹¹² Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/MxmqHu> (дата звернення: 24.05.2025).

¹¹³ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

¹¹⁴ Карп'як В. Після війни ніхто більше не питатиме про ідентичність: Микола Рябчук про те, що немає концепції "двох Україн". Суспільне Культура. URL: <https://v.gd/bPgJWw> (дата звернення: 24.05.2025).

¹¹⁵ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

¹¹⁶ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

даними О. Шульги¹¹⁷, у 2010-х почуття відповідальності за стан справ у країні серед молоді мало не відрізнялося від старших поколінь. Сьогодні спостерігається активне залучення української молоді до волонтерської діяльності, служби в Збройних Силах та інформаційного спротиву, що свідчить про глибоке усвідомлення відповідальності за майбутнє держави. Така згуртованість у ціннісних орієнтирах і практичних діях є показником зрілості української нації та переходу від формального визнання національної ідентичності до її реального втілення через захист спільних інтересів.

Національна ідентичність охоплює не лише громадянську самосвідомість, але й такі компоненти, як мова, культура, історична пам'ять. Війна вплинула і на ці сфери, запустивши або прискоривши мовно-культурний зсув на користь всього українського. Доктор політичних наук Володимир Кулик¹¹⁸ вважає, що основною причиною різкого переходу на українську мову стала саме війна проти неоімперіалістичної Росії, яка прагне підкорити Україну й позбавити її ідентичності. Іншими словами, російська агресія спровокувала відторгнення всього «російського» і підвищила цінність рідної мови й культури як маркерів незалежності.

За соціологічними даними¹¹⁹, після 2014 року помітно зменшилась частка тих, хто в побуті користується переважно російською, особливо серед молоді та в центральньо-східних регіонах. Моє опитування молодих українців показало, що станом на 2025 р. понад 75% з них спілкуються у повсякденному житті лише або переважно українською мовою. Близько 10% назвали себе повністю двомовними, і тільки 2–3% продовжують говорити лише російською.

Цікаво, що для значної частки респондентів цей мовний вибір став усвідомленим наслідком війни: близько третини (33%) зазначили, що після 2014

¹¹⁷ Багаліка А., Стуканов С. Відчуття відповідальності за країну у молоді та в людей, які жили в СРСР, майже не відрізняється, - соціолог. Громадське радіо. URL: <https://is.gd/fDjOKR> (дата звернення: 24.05.2025).

¹¹⁸ Кулик В. Мова і війна. Критука. URL: <https://is.gd/JelKbm> (дата звернення: 24.05.2025).

¹¹⁹ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/64VGbK> (дата звернення: 24.05.2025).

року свідомо перейшли на українську (18% - повністю, 15% - частково більше україномовні). Решта 65% змін у мовній поведінці не відчули, що здебільшого означає: вони й до війни розмовляли українською (у вибірці багато вихідців із західних та центральних областей). Отже, тенденція мовного зсуву найбільше проявилася серед тих, хто раніше використовував російську – тепер значна частка цієї групи переходить на українську у приватному і публічному просторі. Загальнонаціональні опитування 2022 р. підтверджують цей тренд: за даними групи «Рейтинг»¹²⁰, близько 76% українців підтримують політику зміцнення статусу української мови, а кількість тих, хто принципово переходить на українську в спілкуванні, невпинно зростає.

Зміни відбулися не лише в мовній поведінці, а й у ставленні до культурних та історичних показників. Декомунізація та дерусифікація прискорилися в свідомості людей. За результатами мого соціологічного дослідження¹²¹, яке я проводила у березні-квітні 2025 року шляхом анкетного опитування української молоді, що охопило 19 областей України.

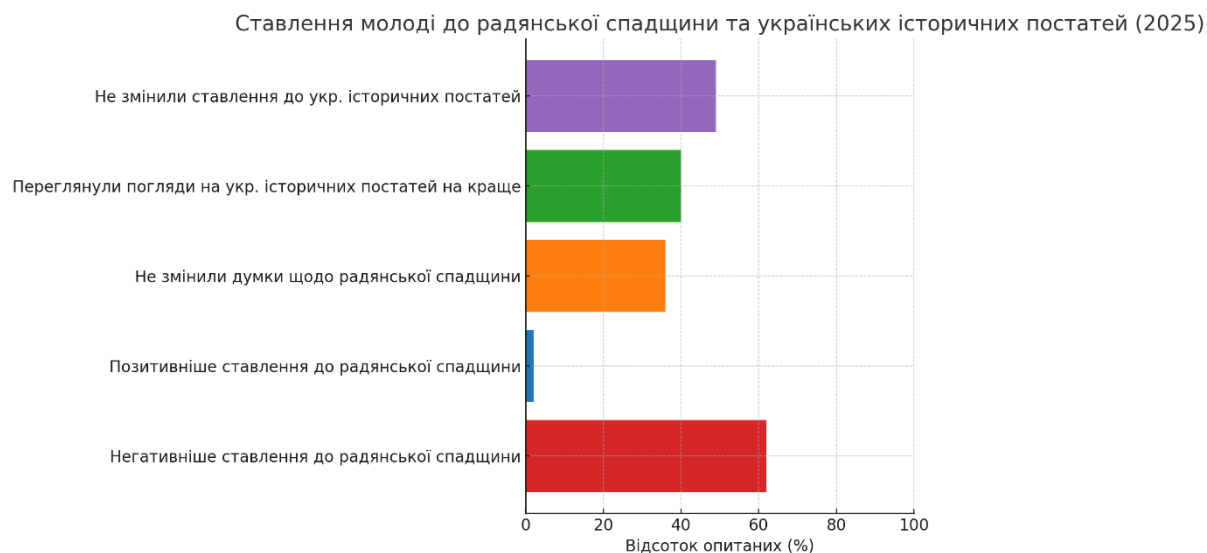

Рисунок 2.3.22 Ставлення молоді до радянської та українських історичних постатей (2025) Джерело: Янюк, 2025

¹²⁰ Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022). Захищена сторінка. URL: <https://is.gd/8ejshb> (дата звернення: 24.05.2025).

¹²¹ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

Приблизно 62% молоді після 2014 р. стали більш негативно ставитися до радянської спадщини (пам'ятників, символів, назв), і лише 2% – більш позитивно, інші не змінили думки. Одночасно 40% респондентів переглянули погляди на українських історичних постатей на краще (зокрема, багато хто вперше для себе відкрив героїку Степана Бандери, Української повстанської армії тощо), тоді як майже половина не змінила ставлення. Це свідчить про поступове утвердження проукраїнського історичного наративу серед молодого покоління. Війна чорним по білому переписала значимість героїв: захисники України сучасності стали в один ряд з борцями минулого, а радянські міфи втрачають привабливість. Експерти зазначають, що українці все більше сприймають націю як спільноту людей, об'єднаних любов'ю до України та неприйняттям російської агресії¹²².

Показово, що дві третини молодих українців в моєму опитуванні¹²³ заявили, що почали більше цінувати та вивчати українську культуру, мову, традиції завдяки війні.

Рисунок 2.3.23 Ставлення молоді до української культури після початку війни (2025).

Джерело: Янюк, 2025

¹²² Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/64VGbK> (дата звернення: 24.05.2025).

¹²³ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

Для них українська культура перестала бути «буденною» – вона стала джерелом гордості та духовної опори. Решта 28% не відчували змін у своєму ставленні (більшість і до того цінували рідну культуру), і лише поодинокі голоси (2%) вказали на якесь розчарування. Отже, тенденція однозначна: молодь під час війни ще більше прив'язалася до національної культури як до частини своєї ідентичності. Це узгоджується із загальнонаціональними спостереженнями – наприклад, соціологи відзначають сплеск інтересу до української книги, музики, кіно, а також масове носіння вишиванок, використання національної символіки з 2022 року¹²⁴.

Аналіз поєднання даних офіційних опитувань (КМІС, Центр Разумкова, «Демініціативи» тощо), експертних оцінок та мого пілотного дослідження молоді дає підстави говорити про історичний злам у масовій свідомості українців у 2014–2025 роках.

Українці – і зокрема молоде покоління – значно частіше ототожнюють себе виключно з українською нацією. Громадянська ідентичність витіснила регіональні та радянські ідентичності. Частка тих, хто в першу чергу відчуває себе громадянином України, сягнула 80%¹²⁵, а на Півдні та Сході країни цей показник зріс на 15–20 процентних пунктів. Молодь особливо схильна до такої самоідентифікації, що закладає міцний фундамент єдиної політичної нації на майбутнє.

Зрослий патріотизм і згуртованість. Війна пробудила потужний патріотичний підйом: понад 90% українців пишаються своєю національною приналежністю¹²⁶, готові захищати країну зі зброєю чи підтримувати її різними шляхами. Молодь демонструє високу залученість: абсолютна більшість вважає

¹²⁴ Мовне питання та донати на ЗСУ: що почали робити українці з початку війни?. Visit Ukraine - SERVICE PORTAL ABOUT UKRAINE 24/7. URL: <https://is.gd/JqfW3y> (дата звернення: 24.05.2025).

¹²⁵ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/64VGbK> (дата звернення: 24.05.2025).

¹²⁶ Країна незалежних: 90% українців пишаються своїм громадянством - результати соціопитування - КиївВлада. Kvlada. URL: <https://is.gd/okCDaf> (дата звернення: 24.05.2025).

себе патріотами, бере відповідальність за долю країни, волонтерить, служить. Національна єдність на рівні відчуттів досягла безпрецедентного рівня – спільна біда об'єднала Схід і Захід, міста і села в одну сім'ю.

Відмежування від «руського мира» і утвердження власної суб'єктності. Ментальний розрив з Росією проявився тотально: від загального негативного ставлення до росіян-агресорів¹²⁷ до відмови від російської мови й культури у повсякденному житті. Натомість відбулося повернення до своїх коренів – мовних, культурних, історичних. Українська мова з маркера «рідної, але не обов'язкової» перетворюється на безальтернативний атрибут нації в очах молодого покоління.

Моє опитування теж показало¹²⁸, що навіть ті респонденти, хто в сім'ї розмовляє і російською, і українською, одностайно засуджують агресора і вважають себе частиною українського народу. Отже, війна згуртувала полікультурну молодь на спільних цінностях свободи, незалежності та демократичного вибору.

Звичайно, дане дослідження має пілотажний характер і охоплює обмежену вибірку молоді. Проте отримані результати добре узгоджуються з тенденціями, зафіксованими великими соціологічними службами. Від 2014 року і особливо після 2022 року українська національна ідентичність перебуває у процесі інтенсивної трансформації, що підтвердили і експерти, і статистика. Микола Рябчук¹²⁹ резюмує цей процес так «щодо українськості – питання вже закрите». Отже, можна констатувати, що молоде покоління українців входить у доросле життя з набагато чіткішим усвідомленням хто ми є. Ця нова національна

¹²⁷ Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/64VGbK> (дата звернення: 24.05.2025).

¹²⁸ Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025

¹²⁹ Карп'як В. Після війни ніхто більше не питатиме про ідентичність: Микола Рябчук про те, що немає концепції "двох Україн". Суспільне Культура. URL: <https://v.gd/bPgJWw> (дата звернення: 24.05.2025).

самосвідомість, загартована війною, стане фундаментом для повоєнної відбудови країни та подальшого розвитку політичної нації.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило, що війна з Росією (2014–2025) істотно посилила українську національну ідентичність, виступивши потужним каталізатором трансформацій. У відповідь на головне дослідницьке питання встановлено, що ключовими чинниками змін стали зовнішня агресія та досвід спільної боротьби: під впливом війни зросла налаштованість на цінності свободи, незалежності і демократичних європейських ідей, що згуртували громадян незалежно від етнічного походження чи мови.

Результати теоретичного аналізу та власного емпіричного опитування молоді засвідчили різке підвищення рівня громадянської самоідентифікації, посилення патріотичних настроїв та відкинення колишньої «амбівалентності» стосовно української. Зокрема, підтверджено, що більшість молоді (до 85% респондентів) відтепер ідентифікують себе передусім як громадяни України (а не за етнічною ознакою), демонструючи високий рівень національної свідомості і готовності захищати країну.

Основні трансформації національної ідентичності під впливом війни, які я визначила:

- **Зміцнення громадянської ідентичності:** відсоток населення, яке вважає себе передусім українцями (громадянами України), зріс із приблизно 51% перед 2014 роком до близько 85% у періоді після 2022. Причому навіть у східних і південних регіонах рівень такої самоідентифікації досяг 75–80%, а серед російськомовних громадян зросла частка тих, хто асоціює себе з українською нацією. Війна нейтралізувала давні регіональні розбіжності та витіснила роз'єднані локальні ідентичності, об'єднавши українців довкола громадянської нації.
- **Мовні переорієнтації:** спостерігається помітний «зсув» від російської мови на користь української. Значна частина населення усвідомлено обирає українську мову як основний маркер ідентичності, одночасно посилюється негативне ставлення до російської культури. Наприклад, голоси на підтримку двомовності на державному рівні стали менш

популярними, а майже 85% українців нині називають українську мову рідною

- **Переосмислення історичної пам'яті:** у національній свідомості центральне місце займають події Революції Гідності (2013–2014) та сучасної війни, які витіснили радянські наративи (Голодомор, Друга світова війна). Суспільство поступово відходить від ідеалізації радянських героїв та героїв «руського мира» і створює нові «точки пам'яті» – борців за незалежність та оборонців України.
- **Символічна єдність:** державні символи (прапор, герб, гімн) набули значно вищого значення для українців. Після 2014 року зріс відсоток тих, хто пишається національними символами, що свідчить про посилення загальнонаціонального патріотизму. Наприклад, підтримка українського прапора зросла з 29% (2013) до 48% (2015), а в серпні 2022 року майже 98% населення пишалися своїм громадянством.
- **Відмова від радянського минулого:** майже ніхто з громадян тепер не називає себе прихильником радянської традиції, поступово зникає значущість «руського мира». Про це свідчить і заборона пропаганди радянської ідеології та декомунізаційні законодавчі ініціативи. Суспільне ставлення дедалі більше орієнтується на незалежну українську історію, а не на імперські ідеологеми.
- **Активізація громадянського суспільства:** війна спричинила вибух волонтерського руху та патріотичних акцій. Наприклад, частка молоді-волонтерів зросла з 20% до 42%, а загалом понад 60% українців надавали матеріальну або фізичну допомогу Збройним силам і постраждалим від війни. Ці практики спільної участі в опорі агресору стали важливим об'єднуючим чинником, що зміцнює почуття національної спільності

У підсумку, отримані результати свідчать про те, що тривалі бойові дії суттєво консолідували українське суспільство. Об'єднуючим досвідом для громадян стало відчуття участі у національному спротиві: за даними опитувань,

майже 60% українців відчують себе частиною національного спротиву, а понад 90% вірять у майбутню перемогу України. Така масштабна мобілізація свідомості створила винятковий рівень єдності, вищий за будь-який за останні десятиліття.

Отримані дані підкреслюють, що війна стала переломним чинником на шляху зміцнення української нації: дослідження остаточно підтвердило гіпотезу про посилення національної ідентичності в умовах зовнішньої агресії.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом довгострокових наслідків таких змін: варто вивчити вплив відбудови післявоєнного суспільства, роль освіти і медіа у формуванні нової ідентичності, а також порівняти динаміку ціннісних орієнтирів серед різних поколінь. Загалом, результати роботи формують основу для поглибленого розуміння процесів консолідації української політичної нації та служать орієнтиром для майбутніх наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з Англ. В. Морозов. 2-ге вид. Київ :Критика, 2001.276 с. URL: <https://surl.lu/qygogv> (дата звернення: 01.06.2025).
2. Багаліка А., Стуканов С. Відчуття відповідальності за країну у молоді та в людей, які жили в СРСР, майже не відрізняється, – соціолог. Громадське радіо. URL: <https://is.gd/fDjOKR> (дата звернення: 24.05.2025).
3. Білоус О. Українська національна ідентичність у контексті російської інформаційно-психологічної агресії. ELARTU – Інституційний репозитарій ТНТУ імені Івана Пулюя: Домівка. URL: <https://surli.cc/vtianw> (дата звернення: 19.05.2025).
4. 22% відчують близькість з росіянами: у Луцьку презентували портрет українців очима українців. Волинські новини. URL: <https://surl.li/gxpzrx>(дата звернення: 31.03.2025).
5. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022). Захищена сторінка. URL: <https://is.gd/8ejshb> (дата звернення: 24.05.2025).
6. Вплив війни на молодь в Україні / І. Волосевич та ін. Головна | Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://surl.li/gvawgz> (дата звернення: 02.06.2025).
7. Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/etbdue> (дата звернення: 17.06.2025).
8. Динаміка патріотичних настроїв українців: серпень 2019. Захищена сторінка. URL: <https://salo.li/AAF6c11>(дата звернення: 21.05.2025).
9. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / В. Войналович та ін. Київ : К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 336 с.
10. Євтух В., Колесніченко М. Феномен етнічності у зарубіжному науковому дискурсі: філософське осмислення : монографія / Володимир Євтух, Максим Колесніченко. – Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016.С. 141-142.

11. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). Захищена сторінка. URL: <https://salol.i/2e289c2> (дата звернення: 21.05.2025).
12. Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023р.). Центр Разумкова. URL: <https://salol.i/6fa1600> (дата звернення: 22.05.2025).
13. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.). Центр Разумкова. URL: <https://is.gd/Sjufc8> (дата звернення: 24.05.2025).
14. Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). Соціологічна група "Рейтинг". URL: <https://surli.cc/fkaxgd> (дата звернення: 14.06.2025).
15. Ірина Бекешкіна: Україна патріархальна, зріла, відкрита до чужинців та все ще плаксива. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://is.gd/RqL3jA> (дата звернення: 24.05.2025).
16. Карп'як В. Після війни ніхто більше не питатиме про ідентичність: Микола Рябчук про те, що немає концепції "двох Україн". Суспільне Культура. URL: <https://v.gd/bPgJWw> (дата звернення: 24.05.2025).
17. Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців. Дилема культурного і соціально-політичного. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://salol.i/ff32B0B> (дата звернення: 21.05.2025).
18. КМІС: 80% українців – за домінування української в усіх сферах. Більшість уже обирають її для формального спілкування. detector.media. URL: <https://surli.i/rnhmvg> (дата звернення: 07.06.2025).
19. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с. URL: <https://surli.lu/fwhzoi> (дата звернення: 01.06.2025).
20. Країна незалежних: 90% українців пишаються своїм громадянством – результати соціопитування - КиївВлада. Kvlada. URL: <https://is.gd/okCDaf> (дата звернення: 24.05.2025).
21. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни. LB.ua. URL: <https://salol.i/6d86952> (дата звернення: 22.05.2025).

22. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 05.04.2025).
23. Кулик В. Мова і війна. Krytyka. URL: <https://is.gd/JelKbm> (дата звернення: 24.05.2025).
24. Кулик В. Нарешті майже всі стали українцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. Texty.org.ua - статті та журналістика даних для людей – Тексти.org.ua. URL: <https://is.gd/qa2muK> (дата звернення: 20.05.2025).
25. Майборода О. Нації етнічні і політичні: оманливе розрізнення. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL UKRAINE 24/7. URL: <https://is.gd/JqfW3y> (дата звернення: 24.05.2025).
26. Мацієвський Ю. Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на “сильну руку” не призведе до авторитаризму в Україні. Цифровий архів Національного університету «Острозька академія». URL: <https://surl.li/lbtliq> (дата звернення: 17.06.2025).
27. Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології? : навч. посіб. 2-ге вид. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2015. 148 с.
28. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Домашня сторінка KMIC. URL: <https://surl.li/iukwqi> (дата звернення: 14.06.2025).
29. Онищенко В. Протистояння з імперією: як українські міста останні два роки перейменовували топоніми?. TransparentCities.in.ua. URL: <https://salo.li/e41FaAA> (дата звернення: 21.05.2025).
30. Перевошиков К., Степанюк В. Вперед у майбутнє. Позитивні зміни за 30 років незалежності України. VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://surl.li/ubsyzi> (дата звернення: 31.03.2025).
31. Підтримка громадян вступу України до НАТО та ЄС перебуває на рекордно високому рівні - Новини - European integration portal. European integration portal. URL: <https://salo.li/CCB93c2> (дата звернення: 21.05.2025).
32. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. Інститут політичних і

етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. URL: <https://salo.li/02e3EeA> (дата звернення: 21.05.2025).

33. Понад 90% українців пишаються своїм громадянством. Профспілка працівників освіти і науки України. URL: <https://surl.li/udkmko> (дата звернення: 14.06.2025).

34. Прес-релізи та звіти - Динаміка ставлення до статусу російської мови в Україні. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://salo.li/27bA140> (дата звернення: 21.05.2025).

35. Прес-релізи та звіти - Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://salo.li/7EF0D24> (дата звернення: 21.05.2025).

36. Прес-релізи та звіти – Показники національно-громадянської української ідентичності. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://surl.lu/mezvwp> (дата звернення: 28.05.2025).

37. Прес-релізи та звіти - Скільки часу українці готові нести тягар війни. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://salo.li/08E101C> (дата звернення: 21.05.2025).

38. Прищак В. 40% українців досі позитивно ставляться до Росії і не вірять, що вона нападе, – соціолог. ГЛАВКОМ. URL: <https://salo.li/216766D> (дата звернення: 21.05.2025).

39. Роджерс Брубейкер: Мова, релігія та політика відмінностей. Всеукраїнський соціологічний часопис "СВОЄ". URL: <https://salo.li/eD2B551> (дата звернення: 20.05.2025).

40. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. Автор: В. М. Кулик Журнал: Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Випуск: № 4/5 (72/73), липень - жовтень Рік: 2014. С. 156—171.

41. Рудакевич О. Національний принцип: етнополітична концепція нації. Міністерство освіти і науки України Тернопільський національний

економічний університет. URL: <https://salo.li/c119BAE> (дата звернення: 20.05.2025).

42. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки : монографія. Київ : К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.

43. Рябчук А. Дослідження КМІС показує, що 80% українців після 2022 року ідентифікують себе як громадян України. Слово про Слово. URL: <https://is.gd/QO4Ey4> (дата звернення: 01.04.2025).

44. Сміт. Е. Національна ідентичність. К.: Основи, 1994. С.79-81.

45. Ставлення українців до Росії та росіян значно погіршилося: нове опитування. UA DIASPORA NEWS. URL: <https://salo.li/60046d0> (дата звернення: 21.05.2025).

46. Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі : регіональний вимір / [О. Гарань, І. Бекешкіна, І. Бураковський, М. Золкіна, Р. Кермач, О. Сидорчук, М. Чабанна ; наук. ред. О. Гарань]. – Київ: Стилос, 2017. - 234 с. URL: <https://salo.li/9c1FFaC> (дата звернення: 31.03.2025).

47. Тягнибок О. Нація – це щоденний плебісцит. Українська правда - Блоги. URL: <https://salo.li/E306E53> (дата звернення: 20.05.2025).

48. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salo.li/424f610> (дата звернення: 22.05.2025).

49. 86% українців вважають себе патріотами своєї країни - Соціологічна група "Рейтинг". Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://salo.li/620fB2E> (дата звернення: 21.05.2025).

50. Українську мову назвали рідною 78% респондентів, ще 13% назвали дві мови – опитування. Радіо Свобода. URL: <https://salo.li/a6fAcC9> (дата звернення: 21.05.2025).

51. Хто ми? Портрет українців очима українців - Український інститут майбутнього. Український інститут майбутнього - Кадровий резерв майбутнього. URL: <https://surl.lu/dhmvcj> (дата звернення: 31.03.2025).
52. Що таке релігійна ідентичність?. LibreTexts - Ukrayinska. URL: <https://salo.li/Fc23bc3> (дата звернення: 21.05.2025).
53. Янюк. А (2025). Результати опитування “Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025”. Дата опитування: 10.03.2025.
54. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London: Verso, 1983, p. 6; Tajfel H. Human Groups and Social Categories. – Cambridge: CUP, 1981, p. 255.
55. Geertz C. The Interpretation of Cultures. – New York: Basic Books, 1973. – P. 259–261
56. Gellner E. Nations and Nationalism. – Oxford: Blackwell, 1983. – P. 48–4
57. Hadžidedić Z. Gellner and the Blind Forces of History | Center for Nationalism Studies. Center for Nationalism Studies. URL: <https://salo.li/DAb9d69> (date of access: 20.05.2025).
58. Henke N. Identity and Nation-Building in Ukraine: Reconciliation of Identities from a Conflict Prevention Perspective. The European Centre for Minority Issues (ECMI). URL: <https://surli.cc/abasty> (date of access: 21.05.2025).
59. Identities and War: Lessons from Russia’s War on Ukraine. Center on Democracy, Development and the Rule of Law | FSI. URL: <https://is.gd/oQ6bGe> (date of access: 24.05.2025).
60. Interfax-Ukraine. Понад 80% українців вважають себе патріотами своєї країни. Інтерфакс-Україна. URL: <https://is.gd/P3Lde1> (дата звернення: 24.05.2025).
61. Khromeychuk O. Kremlin memory wars and the search for a unifying Ukrainian national identity. Atlantic Council. URL: <https://surl.li/tqxyph> (date of access: 31.03.2025).

62. Korostelina K., Toal G. The Dynamics of Identity in Ukrainians Living at the Front. Wilson Center. URL: <https://salolli/8c65dcc> (date of access: 21.05.2025).
63. Kulyk V. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the W. Economics and Finance Research | IDEAS/RePEc. URL: <https://salolli/1E490c1> (date of access: 21.05.2025).
64. Kulyk. V. Ukrainians Now (Say That They) Speak Predominantly Ukrainian. SSOAR: Social Science Open Access Repository - GESIS. URL: <https://surli.li/fpcoax> (date of access: 14.06.2025).
65. Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. Problems of Post-Communism. 2023. P. 1–13. URL: <https://surli.cc/tmktfe> (date of access: 10.06.2025).
66. Matsiyevsky.Y. Victory despite the cost: What Ukrainians think about the war, peace, and Russia. PONARS Eurasia Policy Memo No. 851. Ostroh Academy National University. 2020. URL: <https://surli.li/gpjyil> (дата звернення: 14.06.2025).
67. 'Memory Wars': Overcoming polarization in Ukraine - Democracy Digest. Democracy Digest. URL: <https://is.gd/mHZFIp> (date of access: 31.03.2025)
68. Renan, qu'est-ce qu'une nation ?, MJP. Digithèque de Matériaux juridiques et politiques. URL: <https://salolli/7aC7167> (date of access: 05.04.2025).
69. Smith A. National Identity. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – P. 20–21.
70. Smith A. The Ethnic Origins of Nations. – Oxford: Blackwell, 1986. – P. 15, 32.
71. Ukrainska Pravda. 90% of Ukrainians want to join the EU, 73% want to join NATO – survey. Ukrainska Pravda. URL: <https://surli.li/fyooofs> (date of access: 14.06.2025).
72. Yurchuk Y. Rethinking and Remaking Memory in a Time of War | ENRS. ENRS. URL: <https://surli.lu/phvkvfl> (date of access: 02.06.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Дослідження на тему: "Зміна української національної ідентичності серед молоді під час російсько-української війни 2014-2025"

Вітаю! Мене звуть Янюк Аліна, я стажуюсь в аналітичному центрі "Школа політичної аналітики- Поліс", що функціонує при Національному університеті "Острозька академія". В аналітичному центрі я проводжу дослідження про зміну української ідентичності серед молоді з початком російсько-української війни. І щоб максимально заглибитися у тему і побачити справжній стан речей, мені потрібно дослідити думки молоді з цього питання. Україна починається з кожного із нас! Тому Ваша думка надзвичайно важлива. Опитування анонімне, Ваші дані й адреси електронних пошт не зберігаються, а всі відповіді будуть представлені в узагальненому вигляді!

Ваші думки й досвід - це внесок у розвиток національної ідентичності України. СЛАВА УКРАЇНІ!

1. 1. Ваша стать?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Жінка
- ☐ Чоловік
- ☐ Інше

2. 2. Скільки вам років?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ 17–19 р.
- ☐ 20–25 р.
- ☐ 25–30 р.
- ☐ 30–35 р.
- ☐ 40–45 р.
- ☐ Інше: _____

3. 3. З якої області України ви родом (народилися і виросли)?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Вінницька
- ☐ Волинська
- ☐ Дніпропетровська
- ☐ Донецька
- ☐ Житомирська
- ☐ Закарпатська
- ☐ Запорізька
- ☐ Івано-Франківська
- ☐ Київська
- ☐ М. Київ
- ☐ Кіровоградська
- ☐ Луганська
- ☐ Львівська
- ☐ Миколаївська
- ☐ Одеська
- ☐ Полтавська
- ☐ Рівненська
- ☐ Тернопільська
- ☐ Харківська
- ☐ Херсонська
- ☐ Хмельницька
- ☐ Черкаська
- ☐ Чернівецька
- ☐ Чернігівська
- ☐ Інше: _____

4. Як ви ідентифікуєте себе в національному контексті?

Виберіть усе, що підходить.

- ☐ Українець/українка
- ☐ Росіянин/росіянка
- ☐ Інша національність
- ☐ Важко відповісти

5. Як ви визначаєте свою національну ідентичність у першу чергу?

Виберіть усе, що підходить.

- ☐ Громадянин/громадянка України
- ☐ Представник/представниця української етнічної нації
- ☐ Людина без чіткої національної ідентичності
- ☐ Інший варіант (вказіть)
- ☐ Інше: _____

6. Чи змінилася ваша національна ідентичність після 2014 року?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, я почав/почала більше усвідомлювати свою приналежність до української нації
- ☐ Ні, моя ідентичність залишилася незмінною
- ☐ Так, але я відчуваю себе менш пов'язаним/пов'язаною з українською нацією
- ☐ Важко відповісти

7. 7. Чи відчували ви коли-небудь внутрішній конфлікт щодо своєї національної ідентичності?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, у дитинстві/юності
- ☐ Так, у дорослому віці
- ☐ Ні, я завжди чітко усвідомлював/усвідомлювала свою ідентичність
- ☐ Важко відповісти

8. 8. Якою мовою ви найчастіше користуєтесь у повсякденному житті?

Виберіть усе, що підходить.

- ☐ Лише українською
- ☐ Переважно українською
- ☐ Однаково українською та російською
- ☐ Переважно російською
- ☐ Лише російською
- ☐ Іншою мовою (вказіть)
- ☐ Важко відповісти
- ☐ Інше: _____

9. 9. Чи змінився ваш мовний вибір після 2014 року?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, я повністю перейшов/перейшла на українську
- ☐ Так, я став/стала більше використовувати українську, але не повністю
- ☐ Ні, мій мовний вибір не змінився
- ☐ Важко відповісти

10. 10. Як ви ставитеся до переходу на українську мову в публічному просторі (державні установи, освіта, медіа)?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Підтримую
- ☐ Швидше підтримую
- ☐ Швидше не підтримую
- ☐ Не підтримую
- ☐ Важко відповісти

11. 11. Чи змінилося ваше ставлення до радянської спадщини після 2014 року?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, стало більш негативним
- ☐ Ні, залишилося незмінним
- ☐ Так, стало більш позитивним
- ☐ Важко відповісти

12. 12. Чи змінилося ваше ставлення до історичних постатей України (наприклад, Степан Бандера, Симон Петлюра, Іван Мазепа) після 2014 року?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, почав/почала ставитися до них більш позитивно
- ☐ Ні, моє ставлення не змінилося
- ☐ Так, почав/почала ставитися до них більш негативно
- ☐ Важко відповісти

13. 13. Чи вважаєте ви себе патріотом України?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, безумовно
- ☐ Швидше так
- ☐ Швидше ні
- ☐ Ні, зовсім не вважаю себе патріотом
- ☐ Важко відповісти

14. 14. Як ви підтримуєте Україну під час війни? (можна обрати кілька варіантів)

Виберіть усе, що підходить.

- ☐ Волонтерство
- ☐ Фінансова допомога армії та постраждалим
- ☐ Інформаційний спротив (розповсюдження правди про війну, протидія пропаганді)
- ☐ Участь у бойових діях
- ☐ Я не брав/брала участі в підтримці України
- ☐ Важко відповісти

15. 15. Яким ви бачите майбутнє України після завершення війни?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Членство в ЄС
- ☐ Членство в НАТО
- ☐ Членство в ЄС та НАТО
- ☐ Незалежна, самостійна держава без союзів
- ☐ Залежність від РФ
- ☐ Важко відповісти

16. 16. Чи змінилося ваше ставлення до Росії після 2014 року?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, стало значно гіршим
- ☐ Ні, залишилося незмінним
- ☐ Так, стало більш позитивним
- ☐ Важко відповісти

17. 17. Чи підтримуєте ви розрив дипломатичних і культурних зв'язків з Росією?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, повністю
- ☐ Частково
- ☐ Ні, потрібно зберігати певні контакти
- ☐ Важко відповісти

18. 18. Чи вважаєте ви, що після 2014 року національна єдність українців зміцнилася?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, значно
- ☐ Так, але не суттєво
- ☐ Ні, залишилися великі регіональні відмінності
- ☐ Важко відповісти

19. 19. Чи змінилося ваше ставлення до мешканців східних та південних регіонів України після початку війни?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, воно стало більш позитивним
- ☐ Ні, моє ставлення залишилося незмінним
- ☐ Так, воно стало більш критичним
- ☐ Важко відповісти

20. 20. Чи змінилося ваше ставлення до мешканців західних та центральних регіонів України після початку війни?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, воно стало більш позитивним
- ☐ Ні, моє ставлення залишилося незмінним
- ☐ Так, воно стало більш критичним
- ☐ Важко відповісти

21. 21. Як ви вважаєте, що найбільше вплинуло на зміну української ідентичності під час війни? (можна обрати декілька варіантів)

Виберіть усе, що підходить.

- ☐ Військова агресія Росії
- ☐ Підтримка Заходу
- ☐ Розвиток української культури
- ☐ Посилення інформаційної безпеки
- ☐ Важко відповісти
- ☐ Інше: _____

25. 25. Як ви бачите майбутнє України через 10 років?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Незалежна та сильна європейська держава
- ☐ Держава, яка все ще буде боротися за незалежність
- ☐ Країна в кризі, із занепадом економіки та культури
- ☐ Важко відповісти
- ☐ Інше: _____

26. 26. Чи вважаєте ви, що війна зробила українську націю сильнішою та більш згуртованою?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, безумовно
- ☐ Так, але є ще розбіжності
- ☐ Ні, розкол лише поглибився
- ☐ Важко відповісти

27. 27. Чи бачите ви свою майбутню діяльність пов'язаною з розбудовою України (у політиці, бізнесі, культурі, волонтерстві тощо)?

Виберіть лише один варіант.

- ☐ Так, однозначно
- ☐ Можливо
- ☐ Ні, я планую виїхати за кордон
- ☐ Важко відповісти

Дякую Вам за виділений час!